A/S VARRAK

PIKAD SAMMUD

A. H. TAMMSAARE

PIKAD SAMMUD -- NOVELL

KIRJASTUS A/S. „VARRAK“, TALLINNAS 1921.

4016

A 3624.

i16187908

Kirjastus A./S. „VARRAKU“ trükk, Tartus, Rüütli tän. 24.

1.

Heinrich käis toas edasi-tagasi ja ootas. Kella taskust võttes nägi ta, et määratud silmapilk alles poole tunni pärast kätte jõuab, kuid ta ootas' siiski. Pärast lõunat katsus ta pisut magada, aga ei saanud, ehk ta muidu küll seda nii hää meelega tegi.

Akna all seisma jäädes vaatas ta hoovi: sääl oli juba videvik ja peenikest vihma rabises vastu ruute.

Hoov oli tühi ja vaikne. Ainult aegajalt tuli mõni must kogu kusagilt tumedast korteriuksest ja kadus väravate taha või tuli säält ja lipsas kuhugi pimedasse urkasse, kus krääksus uks.

Videvik tihenes ja salapäraseks muutusid paari kidura puu ähmased jooned teisel pool hoovinurgas, kogu hoov ise ja temas liikuvad kogud, rabisev vihm, hoolised tuulepuhangud, akendest vilkuvad tuled ja hääled, mis omas tähenduses jäid seletamatuks.

Salapärasus aina kasvatas ootusvimma. Et ta ometi juba ei tule!

Äkki kostsid alt koridorist sammud.

„Tema!“ värises Heinrichil rinnas.

Sammud tulid mööda treppi ülesse. Liig julged ja tugevad olid nad oodatava kohta.

Kopp, kopp, kopp!

„Kes sääl on?“ hüüdis Heinrich, ehk ta küll juba koputamisest koputaja tundis.

„Tee lahti, mina ise.“

„Võtaks šind saadan! Mis sa jälle otsid siit? Eile oli sinu päev, miks sa siis ei tulnud?“

„Ei saanud.“

„Täna ei saa mina, mul on võõrad.“

„Võõrad? Sinul võõrad? Naiste- või meesterahvad?“

„See pole sinu asi.“

„Tee lahti, mul on uudist.“

Heinrich astus ukse juure ja keeras selle lukust lahti.

„Aga et sa silmapilk oma kondid koristad“, ütles ta sisseastujale.

„Tere kõige päält; siin on mu käsi, katsu kui soe.“

„Hää küll, aga mis sa tahad?“

„Kus su võõrad on?“

„Ma ei tea, ootan neid!“

„Ah nii, aga mina tahtsin sind jalutama kutsuda. Pagana halb ilm: vilu ja sajab, tänavad porised ja libedad“.

„Sul on jälle vintske tuju?“

„Uu! Tead — siit maalt.“ Otto tõmbas nende sõnade juures sõrmega üle kõri. „Kas sul vast midagi pole mulle lugeda anda, midagi rumalust — Mark Twaini või Schopenhaueri? Zola'st olen tüdinenud, juba mitu-setu kuud loen ainult teda.“

Heinrich kuulas kärsitult sõbra sõnu. Ta kartis, et iga silmapilk võivad hakata alt trepilt kostma kerged sammud, lähenedes uksele. Mis pidi ta tegema? Viimaks ütles ta otsekoheselt:

„Tead, iga silmapilk ootan külalist ja teda ei tahaks ma sinule näidata, see on saladus. Sellepärast oleks himu sinust võimalikult ruttu lahti saada".

„Soo, või nii. Mõistan. Millal sa nii kaugele oled jõudnud? Hakkad minule järele tulema?"

„Mitte midagi selletaolist. Sa tunned ju mind."

„Ei, sellest küljest ei tunne ma sind mitte nii väga."

Rääkija näis millegi üle järele mõtlevat. Siis ütles ta:

„Kuule, mina jään seni siia, kuni ta tuleb."

„Oled sa hull!"

„Mitte sugugi. Kui vaja, lipsan kohe perenaise tuppa ja säält teisest uksest välja. Perenaine on ju kodus?"

„Jah, ja tütar ka."

„See ei huvita mind... Oled nõus?"

„Ükskõik, sinuga peab ikka nõus olema. Kuid räägime tasa, muidu ta vast kuuleb, lööb kartma ja ei tulegi."

Heinrich rääkis seda nii puhtsüdamliselt — isegi hääl värises tal, — et Otto naerma hakkas.

„Ta on küüned õige sügavale vajutanud," ütles ta.

„Ah tühja ka," püüdis Heinrich naeratada, kuid selles oli midagi sunnitut ja piinlikku. Ta hakkas jällegi toas edasi-tagasi käima, komistas aga Otto jalgele, kes nad istudes välja oli sirutanud.

„On sul jälle uued püksid, et sa oma jalad siruli hoiad?" küsis Heinrich pilkavalt. Otto ei vastanud. Vaikus.

„Sul on siiski hää, parem kui minul," lausus Otto natukese aja pärast. „Su tuba on küll väike, nii et mu jalad istudes uksest välja ulatavad, kuid ta on siiski sinu enda päralt; minul on tube rohkem, aga ükski neist pole täiesti minu oma."

„Sotsialistlised kirjanikud pole nähtavasti sinu pääle mõjunud," vastas Heinrich, „asjata kandsid neid minu juurest koju ja säält tagasi. Või tahad sa hakata naist võtma?"

„Istu, ära käi! Ma ei taha su samme kuulda, mitte midagi ei taha ma kuulda. Oleme vagased, see on pimedas kõige parem."

Jällegi vaikus. Kõrvaltoas teisel pool ust käis keegi pehmete sammudega.

Kopp, kopp, kopp!

„Sisse!" ütles Heinrich.

Uks praones, nõrk valgus vilksas pimedasse tuppa.

„Kallis aeg! Teie pimedas! Kas lamp on kuiv?" küsis emand Martin.

„Ei ole," vastas Otto.

„Uih! Ehmatasin kohe päriselt! See olete teie, herra Leiser! Mina pidasin teid herra Orisooks. Miks te lampi põlema ei pane? Ei mina saa pimedas toas olla. Ka ööd läbi põleb mul väike lamp."

„Kardate oma teistpoolt?" küsis Otto.

„Ah, mis temast nüüd karta, ega tema kuhugi saa, haiglane teine veel päälegi."

„Hakkab surema?"

„Mis te nõnda räägite, herra Leiser, ta on ju minu mees; just nagu ootaksin tema surma."

Nooredmehed ei vastanud enam. Nad teadsid, kui raske on siis emand Martini jutu lõppu ära oodata, kui ta oma mehest rääkima hakkab. Juba nii sagedasti oli ta seda teinud, kuid ikka veel oli ta valmis oma jutustust uue õhinaga kordama.

Ka tema mees oli millalgi noor ja terve olnud nagu tema isegi, ja siis olid neil sündinud tütred ja pojad, ilusad ja terved, nii et tuba oli täis nuttu ja naeru. Aga nad jäid haigeks ja surid, ainult tütar Leeni pääsis hingega. Meest tabas halvatus juba kaheksa aastat tagasi, ja nüüd lamab ta, lamab ja ootab surma iseenda ja oma naise ning lapse pärast, kellele ta ainult vaevaks ja koormaks. Emand Martin ei leidnud kunagi küllalt sõnu, et oma muret ja kannatust kirjeldada selle kaheksa aasta jooksul ja tema silmad ei jõudnud kunagi küllalt nutta. Aga mees elas edasi ja nõudis süüa, ning emand Martini silmad vajusid ikka enam auku, palgile ilmus ikka enam kortse. Kui ta kõiges selles mingisugust jumala armunõu poleks uskunud, siis oleks ta vististi ammugi eluraskuste all kokku langenud.

Et nooredmehed vaikisid, siis lõpetas emand jutu ja läks oma tuppa, kuna ta enne lampi loksutas, kas see ehk ometi kuiv ei ole.

„Abieluõnn," lausus Otto, kui emand oma järel ukse oli sulgunud.

„Ihkad sa tema järele?" küsis Heinrich.

„Vara alles. Abieluõnn maitseb siis kõige paremini, kui muud õnned juba möödas."

„Halvatult?"

„Jah, vanaduses on ravitsejat vaja."

„Mängi parem viiulit."

„Aga kui tema kuuleb ja kartma lööb?"

„Ükskõik," ütles Heinrich niisuguse tooniga, nagu oleks tal tõepoolest ükstapuhas, kas oodatav tuleb või ei.

„Juba nii ruttu ükskõik. Minu juures kestab siiski kauem," tähendas Otto.

Nende sõnadega tõusis ta toolilt ja võttis kastist viiuli; sellega sai ta pimedas käsikaudu toime, sest siin toas oli ta niisama kodus nagu korteri peremeeski. Enne aga kui ta sai mängima hakata, tõmbas Heinrich tikust tuld, et kella vaadata.

„Ta ei tule enam," lausus ta rahulikult.

„Tähendab — korv."

„Tähendab," vastas Heinrich rõhutades ja istus aseme äärele. Vihma rabises ikka veel vastu ähmast akent, kust läbi linna kohalt tume kuma paistis.

„Mis ma mängin?" küsis Otto.

„Ükskõik mis, mängi ainult. Aga pane enne häälevähendaja pääle. Tasa, pehmelt, unistavalt... oleme ju pimedas."

Otto hakkas mängima. Heinrich istus, käed rinnal, kuulas — ja ei kuulnud. Tema kõrvad otsisid mingit teist muusikat, tungides läbi ukse koridori, säält trepile, alla pimedale hoovile, väravast välja tänavale ja püüdsid sääl kõigi kõndijate hulgast ainsa sammud leida.

„Magad sa juba?" küsis Otto viimaks.

„Ei," vastas Heinrich.

Nüüd kõlas Chopini „Leinamarss". Seda kuulis ka Heinrich.

„Pagan võtku, täna mängid sa seda hästi," imestas Heinrich leinamarssi kuulates.

„Lähen matusele, see on sellepärast. Vaata, mis kell on, ehk peangi juba minema."

„Kell on kuus," vastas Heinrich pääle vaatamist.

„Siis on aeg."

„Ma tulen ka."

„Ei, ka minul on oma saladused."

„Ah nii! Lähed sa ühes temaga matusele?" küsis Heinrich sõna „temaga" eraldi rõhutades.

„Jah! Täna matame seda, mis aastat poolteist elanud."

„Aga kuidas tema selle pääle vaatab?"

„Ei tea, aga — see on ju ükskõik. Mina ei taha enam, aitab sellest, läks ja laulis."

Otto lõi pimedas käega.

„See on abielu eelmäng, sissejuhatus."

„Jah, mis teha, mis parata. Minu süda on täitsa puhas: ma pole teda petnud, ta teadis enne kõik."

„Ka seda, et see nii ruttu mööda läheb?"

„Ka seda. Aga on see siis ruttu? Mõtle ometi: poolteist aastat."

„Ja siiski tuli ta? Poolteise aasta pärast tuli ta?"

„Siiski tuli. Ta elas nähtavasti ainult minust. Võimalik, et ta varsti mõne teisega läheb, kas või altari ette, aga ka sääl saab ta vististi minu oma olema."

„Oled sa selles nii kindel? Aga ehk on see ainult sinu arvamine? Mis siis, kui ta iialgi täitsa sinu oma pole olnud?"

„Ükskõik. Kuid — niisugusel korral oleksin tahtnud teda petta, ninapidi vedada."

„Kätte maksta?"

„Jah".

Nooredmehed vaikisid natukeseks.

„On ta noor?" küsis Heinrich siis.

„Noor ja ilus veel pääle kauba."

„Ainult harimata?"

„Ei või ütelda, kuid nagu harilikult ikka."

„Siis oled teda vististi petnud, kaudselt muidugi. Sa rääkisid talle asjust, millest tal aimugi polnud. Roosiliseks värvisid sa kõik, sest noorus armastab roosilist, värvilist; avasid talle uue ilma, said tema silmis selle ilma loojaks. Nõnda võib üliinimeseks, kas või jumalaks saada, ja mis on, mida mitte jumalatele ei ohverdataks!"

Heinrich rääkis neid sõnu nagu endamisi, vaikselt, ühetooniliselt.

„Mis sest, kui ta aga häämeelega ohverdas."

„Jumalatele tuuakse ohvreid alati hää meelega, ja mida kurjem jumal, seda suurem ohver."

Viimaseid sõnu ei pannud Otto tähele, sest ta oli viiuli kastipanemisega ametis. Päälegi hakati sel silmapilgul alumisel korral pasunat puhuma.

„Sul on uued naabrid," ütles Otto.

„Uued naabrid ja uued lood," vastas Heinrich nagu tähendusrikkalt. „Ka üleval toas on uued elanikud."

„Ja ka need mängivad?"

„Jah ... tõmbavad teised lõõtsmoorikut ja lõhuvad tantsida."

„Igavuse pärast."

„Ei, vist lõbu pärast."

„Ja sina võid seda lõbu kaasa maitsta: all mängitakse, üleval mängitakse ja sina ise mängid. Aga hästi! Pean minema, jään hiljaks. Ka mind ootab mäng.“

„Ainult — kurbmäng.“

„Kes teab. Raske on otsustada, millal mäng kurb või rõõmus... Siin on mu käsi, keera uks lukust lahti ja mina lähen. Homme tulen jälle, siis on rohkem aega.“

„Ma tulen ka, hulgun, kuni naabrid mängivad... Linn on küllalt suur, teineteisele me tüliks ette ei jää.“

Nad läksid. Hoovi pääl oli pime ja porine, vihma tibas endist viisi.

Lähemal tänavanurgal andsid sõbrad kätt ja lahkusid. Otto tõttas hiljaksjäämist kartes kiirel sammul minema. Heinrich astus pikkamisi, silmitsedes tumedaid, nagu läbi udu paistvaid tulesid ja kuulates vihmatibade rabinat varjul. Kõik oli igav, üksluine ja rõhuv. Heinrichi meeleolu muutus aina raskemaks ja piinavad mõtted said uut hoogu... Miks ei tulnud ta täna? Mis on vahe pääl juhtunud? Mis takistas teda? Läks ta ehk kuhugi mujale? Aga kuhu võis ta küll minna? Või jäi ta haigeks?... Parajasti selle üle järele mõteldes, kuidas temale uueks kokkusaamiseks kirjutada, silmas ta naisterahvast, kes kärmesti üle tänava läks ja lähemasse põiktänavasse kadus.

„Tema!“ sähvas Heinrichil pääs ja kogu kehas tundis ta valusat kahtluspistet, mis ajas käiku kiirestama. Peagi oli ta samas põiktänavas, kuhu naisterahvas lipsas. Ta nägi teda tükk maad enda ees edasi ruttamas. Heinrich arvas seda käiku tundvat: kerge, painduv, kõikuv, veetlev. See oli sama kõnnak, mida ta mõni aeg tagasi

oli tähele pannud ja mis teda nõnda oli köitnud, et ta käijale järele ruttas, temast mööda läks ja temale näkku, silmi vaatas. Täna tundis ta, nagu sammuksid need kerged jalad tema kehal, jättes sinna palavaid jälgi. Pidi ta ka täna kõndijast mööda minema, et temale silma vaadata? Tahtmata kiirustas ta samme. Äkki aimas ta eksitust: niisugust ülikonda ja pääkatet polnud ta Olgal kunagi näinud. Miks kandis ta seda ülikonda? Tahtis ta end tundmatumaks teha või oli see keegi teine?... Heinrich vähendas samme, et naisterahvale silmnäolt järele minna. Ta laskis vihmavarju enam pää ligi, et valgust oma näolt eemale tõrjuda.

Naisterahvas ruttas kärmesti edasi, valides kõrvalisi tänavaid, nagu kardaks ta tuttavate vastutulekut. „Kolme kuradi“ võõrastemaja juure jõudes peatas ta, laskis uuriva pilgu ümber lennata ja kadus siis sinna. Heinrich jäi seisma, ootama. Ta ei söandanud edasi astuda, nagu kardaks ta sealga mingisugust hirmsat tõde avanema. Aga ta ei tahtnud ka tagasi minna, sest ta otsis tõendusi oma aimdustele, mis sünnitasid rinnas valusat piina. Tundi kaks käis ta kui varas mööda ümberkaudseid tänavaid ja pidas „Kolme kuradit“ silmas. Sinna läks inimesi sisse ja säält tuli neid välja, kuid oodatav ei ilmunud.

Oli niiske ja vilu. Vihm rabises endiselt vastu varju. Rõskus lõikas luudeni, tungis hingeni ja pani selle värisema. Süda muutus raskeks tombuks, mis pikkamisi, kuid kindlasti alla poole näis vajuvat. Kui Heinrich viimast korda „Kolmest kuradist“ mööda läks ja üles akende poole vaatas, siis oli, nagu näeks ta valgustatud kardina taga

hõõguvaid huuli kokku liitumas ja nagu kuuleks ta klaaside kõlinat. Klaaside kõlin oli talle võõras, kuid huuli — neid tundis ta.

2.

Ottot valdas ärevus, kui ta kaasatoodud maiustusi ja kahte pudelit lauale pani: kehas virvendas kerge värin, mis sõrmeotsteni jõudes need nagu hellaks tegi. Ta vaatas toas ringi, nagu tahaks ta otsusele jõuda, kas kõik korras — nii väga omaseks ja koduseks oli saanud see tema intiimelu peaaegu alatine peiduurgas. Aga täna esimest korda oli tal pisut õudne, et ta siin on pidanud kulutama suure hulga oma ilusamaist ja õnnelikumaist elutundidest — siin „Kolme kuradi" võerastemaja toas nr. 6, mis teistest täiesti eraldatud.

Ja täna pidi tulema kõigele lõpp, selleks olidki need haruldaselt rikkalikud maiusasjad ja kaks pudelit magusat viina — täna esimest korda viina, nagu võiks muidu nukrus maad võtta, mis oleks vast viimane maitsmine lõppevast vahekorrast.

Otto oleks vististi mälestustesse süvenenud, kui mitte neiu nii vara, harilikust varem poleks ilmunud, nagu aimaks ta nooremehe kavatsusi ja nagu valdaks teda sellepärast enneolemata kärsitus. Ta hingeldas ja hingeldades langes ta toolile. Otto jäi silmitsedes tema ette seisma. Ei tea miks, aga ta nägi neius täna midagi uut ja ta tundis tema vastu uut õrnushoogu ning häbi hakkas tal, et laual seisavad pudelid ning haruldaselt palju maiusasju. Varemalt olid nad ikka siia hiilinud kui puhtasse ja karskesse armupesasse, nagu seisaks see helevalge pesuga varustatud

voodi nende kahe tarvis ja nagu ei istuks neil toolidel keegi muu kui aga nemad üksi. Nad tulid, joobusid teineteise kenadusist ja andusid ülevamas õnnes. Aga täna, kus ta mõtles kõik lõpetada, täna ilmusid pudelid ja täna arvas ta kogu toaski mingisugust tülgastavat lõhna tundvat, mis kippus rüvetavą pitseri vajutama kogu nende vahekorrale.

„Täna oled varane," ütles Otto, et midagi rääkida ja et oma kaksipidi tundmusist ja mõtteist vabaneda, „varasem kui kunagi enne." Ja kui neiu vaikis, jatkas ta: „On sul halb? On midagi juhtunud? Sa hingeldad."

„Ah ei," vastas neiu nagu unest ärgates, tõusis toolilt ja jäi laua ette seisma. Aga vaevalt pani ta tähele, et sääl seisis kaks pudelit ja haruldaselt palju maiustusi.

„Luba, et ma su mantli võtan," lausus Otto ja hakkas nööpe avama. Neiu laskis seda tõrkumata sündida.

„Täna oled sa nagu uus," ütles noormees neidu vaadeldes. See võpatas, laskis pilgu üle iseenda käia je kerge vari kattis tal näo. „Esimene kord oled täna selles kleidis, pidukleidis," lisas noormees oma sõnadele juure.

„Anna andeks, et ma nõnda," hakkas neiu vabandades, „aga ma tahtsin . . ." Ta pöördus kõrvale ja katkestas lause.

„Mis sul täna on?" küsis Otto ja puutus neiu kätt küünarnukist. See pöördus uuesti kõrvale ja pani käed meelekohtadele.

„Ma'i tea," lausus ta, „ei tea... see tähendab — tean, aga..."

„Aga?" küsis Otto oodates.

„Aga ei tea, kuidas seda öelda."

„Ärme ütleme — ära ütle parem midagi," parandas noormees oma ütlust, neiule kätt piha ümber pannes, kuna tal endal aimus tekkis, nagu ei tuleks tänasest vahekorra lõpetamisest midagi välja: ta ei raatsinud, mitte ei raatsinud, nõnda tundus talle neiu.

„Tule parem vaata, mis siin on," rääkis ta edasi ja tõmbas neidu laua poole.

„Ma'i saa täna," ajas neiu vastu.

„Mida sa ei saa?"

„Ei saa midagi teha, kuidagi olla... tahaksin kohe ära minna, pole aega, pole tuju, tulin ainult seda ütlema."

„Imelik! Nagu aimaks ta minu mõtteid," lausus Otto endamisi ja lisas kuuldavalt juure: „See oleks esimene kord kogu meie vahekorras — esimene kord nagu see uus kleitki. Selleks ehk panidki ta?"

Neiu pööras jällegi näo kõrvale.

„Mitte! Ma'i tea, aga ma'i taha, tahtsin öelda..." sonis ta.

„Ikka veel tahad sa midagi öelda. Jäta seda parem, see ei too midagi hääd."

„Tahaksin lõpetada — seda tahtsin öelda," pahvatas neiu äkki, „mul on teine," lisas ta täienduseks juure ja ise punastas, nii et kõrvalestad lõid helendama.

Nõnda oli ta ilus, Otto tundis, et ta oli ilus: valkjas paks juus ja selle sees säravalt helendavad kõrvad. Ilusaks muutusid pisut mehelikud õladki, sest nende tõttu omandas piht suurema saleduse, nii et puusad mõjuvamalt nähtavale pääsid, iseäranis tänases uues kleidis, mis andis neiu tuttavaile kehakenadusile nooremehe silmis enneolemata võluvuse.

„Inimene! Mis sa ometi räägid? Mis teine sul on?" hüüdis Otto.

„Ma pole inimene, olen ainult naine," vastas neiu etteheitel ja pööras nagu vihas sätendavad silmad nooremehe poole. See aga ei pannud tema sõnade pistet tähelegi, vaid ütles lausa imestades:

„Issand Jumal! Kui ilus oled sa nõnda!"

Ja ilma pikema jututa astus ta neiu juure ning suudles teda luba küsimata, ettevalmistamata, suudles teda, nagu poleks ta tõesti mitte inimene, vaid ainult naine, peaaegu asi, elav asi, mida nõnda võetakse, nagu ta himu teeb. Noormees ei hoolinud sellest, et neiu vastu ajas, millestki ei hoolinud ta, nagu peakski see nõnda olema. Ta sattus oma kallistuste ja suudlustega mingisugusse ärduse vihatuiju, unustades Heinrichile räägitud sõnad, unustades matuse meeleolus mängitud leinamarsi ja tahtmise kõigele lõppu teha. Enam ei tahtnud ta mingit lõppu, ei mingit. Kogu kehas tundis ta piinavmagusat valu, mis ajas janunema õrnuste järele. Neiu silmad läksid märjaks, päris nutma hakkasid nad, ja huuled tegid õnnetumaid tõmblevaid liigutusi, nagu millalgi esimesel korral siinsamas, aga noormees suudles pisarad kuivaks ja suu naeratama.

„Või sul on teine, päris teine," rääkis Otto kallistuste vahel, „ja sellepärast tahad minu jätta, visata nagu vana kinda, kulunud luua. Aga omal säravad silmad, nagu jõulupuu küünlad."

Neiu silmad vajusid kinni ja noormees tundis, nagu varjaksid nende pruunikad laud ja imeliselt lühikesed, kuid paksud ripsmed salajast nukrust, mis heitunud vaevalt

märgatavaisse kortsudesse silmade alla. Aastat poolteist tagasi neid kortse veel ei olnud, Otto arvas, et ei olnud. Suure võitu suu oli kõvasti, päris kramplikult kokku litsutud ja nõnda paistis ta veel suuremana, aga ta helendas nagu punastunud kõrvalestadki.

Noormees laskis neiu pea oma pahema käsivarre kõverdusse langeda, võttis tal lõuast kinni — tundus, nagu oleks see kondisemaks jäänud — ning ütles kui lapsele:

„Tee simm lahti, tee, ma ootan, palun!"

Sagedasti olid nad teineteisega kui lapsed mänginud, kussutades, äiutades, kuigi kumbki magamise pääle ei mõtelnud, olid mänginud ja mängu maitsnud, nagu saaksid nad kahekesi olles tõepoolest lasteks.

„Tahad sa ikka veel ära minna? Ootab sind ikka veel teine?" küsis Otto natukese vaikimise järele.

„Ma'i tea, ei tea," lausus neiu silmi avades.

„Aga mina tean," vastas noormees. „Kuhugi ei lähe sa, mitte kuhugi, sest mina tahan, et sa jääd, tahan, tahan, tahan."

Algas uus õrnushoog, tuli uus kallistustorm, millele neiu juba häämeelega alla heitis. Ei ta tahtnud enam mujale, ei ta ihanud enam teise juure. Silmist kadusid hiljutiste pisarate jäljed, suu ümbert tõmblevad nukrusjooned. Suu maitses isukalt toodud maiustusi, o, ta maitses isegi himukalt magusat viina ja naeris, nagu poleks tema ümber kunagi nutuvõrku olnud.

„Või sinul on teine," lausus Otto naljataval nokkimisel, kui nad juba kõike küllalt olid maitsnud ja väsinud loiduses sohval pikutasid. „Kus ta on, siin või mujal?"

„Ei tea," vastas neiu hääsüdamliselt, nagu oleks kõik ainult nali.

„Kes ta on?"

„Ei mäleta."

„Mis ta on."

„Ta'i ütle."

„Millal sa temaga tuttavaks said?"

„Südapäeval."

Mõlemad naersid.

„Kus?" küsis noormees.

„Saladus."

„Saladus on patt."

„Ka meie saladus on patt."

„Kes seda ütleb?"

„Tema, see teine."

„Teab siis tema meie saladusest?"

„Vist mitte."

„Kudas võis ta siis öelda, et see on patt?"

„Mina arvan, et ta ütleks, kui ta teaks, sellepärast tahtsingi täna lõpetada."

„Aga näe ei saanud, näe kiuste ei saanud."

„On see siis nii kerge, kui sina nagu panter kallale tormad."

„Kas sul ikka päris tõesti on mõni teine?" küsis Otto nüüd juba tõsiselt, kes kuidagi mõttega leppida ei tahtnud, et see nõnda olla võiks.

„Mis sa siis arvad? Või mõtled, et ma igavesti siin käin?" vastas neiu.

„Ja sa ei ütle, kes ta on?"

„Ei või."

„Miks?"

„Ei taha."

„On ta noor."

„Pole ta hambasse vaadanud," ütles neiu, kellele nooremehe pärimine nalja hakkas tegema.

„Rikas?"

„Tänini loeb ta ise oma raha."

„Haritud?"

„Käib manisk kaelas ja lips ees."

„Mis sa temast nii varjad?"

„Aga mis sa temast nii pärid?"

„Tahan teada, kes ja mis ta on."

„Ütlesin juba — saladus."

„Ah jäta seda! Meil pole ju saladusi."

„Minul on."

Kudas ka Otto ei mangunud ja missugusel keerulisel teel ta küsimusele ei lähenenud, et arvatava teise kohta vähematki aimu saada, ikka oli neiu valvel ja oskas kõiksuguste sõnakõlksudega kõik küsimused asjatumaks teha. Naljatas Otto, siis rääkis neiu nagu tõsiselt, sai Otto tõsiseks, siis hakkas neiu naerma ja andis võimata rumalad vastused.

„Minu Otto võib armukadedaks saada," ütles Olga viimaks nooremehe pääd silitades, „seda ma enne ei teadnud."

„Minu Olgal on teine, seda ei teadnud enne mina," vastas Otto. Ja õnnelikuna, et neiu ometi ei läinud, vaid siia jäi, maitses ta täna õhtut mitmekordselt.

3.

Järgmisel hommikul voodist tõustes oli Heinrich väsinud: keha roidunud, pää uimane ja raske. Tervel ööl ei

saanud ta magada, sest vaimu vaevas olemata kujude, meeletumate sündmuste rägu ja kõrvus helisesid küsimused, mille pääle ta eile õhtul vastust polnud leidnud: Oli see tema? Ja kui ta oli, miks läks ta siis nõnda „Kolme kuradisse?“ Kes ootas teda sääl? Milleks oodati teda? Aga ei ilmsi ega unes pääsnud ta kahtlusest ega leidnud vastust piinavaile küsimustele.

Hommikul kohvi tuues ütles emand Martin:

„Te magasite öösel vist halvasti?“

„Miks te seda arvate?“

Kuulsin te visklesite asemel ja pöörasite ühtepuhku teist külge. Ka mina ei saanud magada, vanamees kõgises terve öö.“

Et Heinrich selle pääle midagi ei vastanud, siis rääkis emand:

„Ega te ometi haigeks pole jäänud? Hakkasin öösel kartma, pidin tulema küsima. Nägu nii kahvatu, istute ööseti kaua üleval, päeval ei käi jalutamas, pole kedagi, kes teid lõbustaks, aega viidaks. Ennemalt olid mul siin nooredmehed, neil oli üks lilla alati. Te elate nagu mõni naisterahvas.“

„Kas siis naisterahvad kõik vaikselt elavad?“ küsis Heinrich.

„Nojah, mis neil siis muud teha.“

„Aga meil on ju siin hoovi pääl üks, see pole sugugi nii vaikne, sel käib alatasa võõraid, päeval ja öõl, kuu ja päikse valgusel“.

„Ah, herra Orisoo! Kes seda siis naisterahvaks peab!“

„Mis tema siis on?“

Emand Martin vaatas kahtleva pilguga noortmeest, nagu tahaks ta küsida, kas see nalja heidab või tõtt räägib. Ja et ta mingile otsusele ei jõudnud, siis ütles ta:

„Teised üürilised käinud ju peremehe juures kaebamas, et ta siit välja aetaks. Lapsed näevad ja kuulevad seda prassimist, ega see hääd too. Olen oma tütart alati sõidelnud, et ta alla uksele vahtima ei läheks."

„Laske ta ometi vaatab, õpib elu tundma."

Emand heitis argliku pilgu ukse poole, kas see kinni on, ja rääkis tasasemal häälel:

„Jumal hoidku selle eest! Mis peaks tema neist asjust õppima? Muidugi teine helepala. Ega elu eest ära jookse, küllap tuleb ka temal aeg . . ." Ja nüüd sattus ta mõtetele, mis viisid vanale tuttavale lausele: „Kui minu mees alles noor oli . . ." Nõnda algas emand nii sagedasti korratud elulugu.

Heinrich jõi kohvi ja mõtles, vaevalt pani ta ainustki sõna emanda jutustusest tähele, mida ta juba nii mõnigi kord oli kuulnud. Ehk mis pidi ta kellegi teise noorusest hoolima, kui ta praegu iseenda noorust nii väga tundis ja kui ta tema pärast kogu öõl silma kinni ei saanud. Ometi rääkis emand kõige suurema andumusega, sest igal uuel jutustamisel arvas ta võivat oma läinud elust midagi uut meele tuletada. Ta rääkis oma mehe pattudest ja pahedest, lootes et Heinrich nad hukka mõistab ja emanda kannatusi ning andeksandmisi õieti hindab. See ehk oligi salajaseks põhjuseks, mis emandat igal kohasel ja kohatul juhusel uuesti jutustama kihutas.

„Ja nüüd . . . nüüd saab juba kaheksas aasta lõpule. Kudas mina tema eest olen hoolitsenud! Pesu olen pesenud, nii et käed rakkus, ja õmmelnud, kuni silmad kustuvad. Aga või ta nüüdki minuga rahul on. Alles mineval aastal veel lõi ta mind. Ööl pärast seda nuttis teine, arvas, et ega mina seda kuule . . . Aga oleks ta mulle

endale ainukesegi hää sõna öelnud, andeks palunud, kahetsenud. Ega seda ole! Muud kui — tema on mees, tema on käskija, naise pää.“

Emand lõpetas, nagu oleks ta oma mehele kuri või nagu süüdistaks ta teda, aga ometi seisis üks kui teine temast kaugel. Ehk kuidas olekski võinud ta kurjust haududa uskudes, et mees ööl salaja nuttes oma tegu kahetses!

Pääle hommikueinet ruttas Heinrich toimetusse, kus teda raske päev ootas, sest sõnad ei tulnud meele ja ei tahtnud kuidagi lauseteks liituda. Kirjutatu pidi ta mitmel korral läbi lugema, kippus ju kõik segi minema — pääs, rinnas, paberil.

Õhtupoolikul saatis ta ekspressiga kirja, mille pääle ta peagi lühikese eitava vastuse sai: täna polnud Olgal kuidagi võimalik tulla, homme, siis küll. Nõnda pidi Heinrich veel ööpäeva vaeveldes mööda saatma.

Koju jõudes langes ta asemel raskesse väsitavasse uinakusse, millest vali koputamine ta äratas.

„Mis sa jälle tahad?“ hüüdis ta koputajale, ja ruttas ust avama, sest tal oli häämeel, et Otto tuli: nüüd võis ometi sellega alata, mis ta oma pääs oli haudunud.

„Segasin su und?“ küsis Otto sisse astudes ja lisas juure: „Parem ongi, mis sa ööl teed, kui sa päeval magad.“

„Mineval ööl ei saanud silmagi kinni,“ vastas Heinrich.

„Närvid. Pead rohkem jalutama, vähem lugema ja mõtlema, see pole ju kellegi inimese elu, mida sina elad.“

„Jalutasin ju eila küll, kella kümneni hulkusin väljas.“

„Üksipäini? Või said temaga kokku?“

„Ei. Aga tead — tahaksin sinult midagi küsida, lubad sa otsekoheselt vastata? Mulle oleks see tähtis.“

Otto vaatas suuril silmil Heinrichile otsa, kelle näoilmest midagi iseäralikku paistis: nagu ärritust ja salajast värinat luges ta säält.

„Kui võin, miks ei," vastas ta siis.

„Võid küll, kui aga tahad. Olid sa eila õhtul „Kolmes kuradis?"

„Kust sa selle pääle tuled?" küsis Otto imestanult.

„Ma ei tea isegi, aga kui eile õhtul säält mööda läksin, siis tundsin, et sina sääl olid."

„Imelikud tundmused on sul mõnikord. Ometi oled see kord õieti tabanud: ma olin sääl, sinu juurest läksin sinna."

„Olid sa temaga?"

„Temaga."

„Pidasite matused ära?"

„Ei."

„Kudas nii? Sa lubasid ju."

„Lubada on kergem kui täita."

Vaikus. Natukese aja pärast hakkas Otto:

„Imelik, päris imelik! Tänini arvasin, et ennast tunnen, üsna hästi tunnen, aga eile õhtust saadik ei usu seda enam. Mis see küll oli, pagan seda teab."

„Ja mis sul siis eile õhtul oli?" küsis Heinrich.

„Tahtsin ju lõpetada, aga ei lõpetanud, ei saanud; tundsin tüdimust, aga tüdimus kadus ei tea miks. Nüüd tunnen jällegi, et mul süda praegu palju kergem oleks, kui ma eile kõigele lõpu oleksin teinud. Ja vististi oleksin seda teinnd, kui tema ise sellest poleks rääkima hakanud."

„Tähendab — ka tema oli arvamisel, et peaks lõpetama?" küsis Heinrich huvitatult.

„Selles see konks ongi. Mina kõhelesin, mina kahtlesin, aga tema ütles lihtsalt, et tema ei taha enam, sest temal on teine."

Otto nägu muutus tõsiseks, peaaegu kurvaks. Tema otsaesisele ja suu ümber tekkisid mingisugused uued jooned, mida Heinrich varemalt polnud tähele pannud.

„Nii see on!" hakkas Otto edasi rääkima. „Mina olen ennemalt teistele öelnud, et on aeg lõpetada, ja vaevalt tundsin selles midagi, ainult koormast sain lahti, mis mulle rõhuvaks kippus muutuma. Mind ei huvitanud, mis teise süda sel korral tundis. Harilikult ei nutnud nad, isegi rõõmsamaks sai mõni, naeris, hullas. Mäletan ühte neist: nagu pöörane oli ta viimasel korral, suudles ja suudles, vahetpidamatā, tahtis mu silmad välja imeda, huuled veriseks närida. Ja ise naeris. Ning mis kõige imelikum: eile tundsin mina ise midagi samataolist, kui ta mulle teisest hakkas rääkima. Ära oleksin ta kägistanud, suudlustega lämmatanud. Kui täna selle pääle tagasi mõtlen, siis ei saa ma kuidagi aru, kust see kõik tuli. Oli põhjuseks tõesti arvatav teine, kellest ta rääkis, või tegi seda mingisugune ebateadlik eelaimus? Praegu tundub, nagu oleksin temast endiselt tüdinud ja nagu äritaks mind ainult kadedus selle tundmata teise vastu. Eile aga, kui ta teisest rääkis, näis mulle, nagu oleksin temasse midagi lõpmata kallist järele jätnud, mille omanikuks see teine saab ja hakkasin arvama, et ta kunagi täiesti minu oma pole olnud, nagu mina seda pimesi uskusin. Ei, ta võttis minu, sest et tal tol korral kedagi kohasemat käepärast polnud, ta võttis ja ootas, kuni see päris tuli. Minul pole ühelegi naisterahvale midagi muud suuremat, kestvamat ja pühamat viia olnud, kui ma temale olen annud, aga nüüd piinab

mind küsimus, mis siis, kui temal ehk oli mingisugune suur tõsidus või pühadus, mida ta minu eest varjas ja mille vääriliseks ta mind ei pidanud?"

Otto toetas seljaga vastu lauda ja surus käed sügavale püksitaskuisse, vahtides põrandale. Mida kauem Heinrich teda kuulas, seda enam võttis temas piinav ärevus maad, nagu puutuks sõbra pihtimine teda veel lähemalt kui pihtijat ennast.

„Oli see tõesti tema?" küsis ta endamisi selle naisterahva pääle mõeldes, kellele ta eila õhtul silmnäolt oli järele käinud. „Kas ta tõesti eile „Kolme kuradisse" Otto juure läks?"

Heinrich tundis oma küsimustest häbi, sest nad põhjenesid salajasel luuramisel, mis temale vastik, kuid ometi pidi ta küsima ja luurama nagu enatu nuuskur, sest ta tundis, et ta teisiti ei saa, ei või. Sellepärast ütles ta sõbrale hooletul naeratusel:

„Kui luulelikuks sa üle öö oled muutunud! Nagu oleks maikuu. Romantika ajajärku oled sattunud. Kuhu on sinu elumehelik tarkus ja külmus jäänud?"

„Ah pagan võtku! Kes on temal küll see teine — see piinab kõige rohkem. Kui seda kuidagi teada saaksin."

„Küsi temalt endalt."

„Arvad, et pole küsinud?"

„Ei ütle?"

„Eks katsu! Vaikib või vastab:„ ah ma'i tea . . . Õiguse pärast ei tahakski ma teda isiklikult tunda, kui ma niigi palju teaksin, mis ta on — mõni hale viletsakene ehk. Niisuguse pärast ei tunneks ma ometi kadedust."

„Mina arvan — otse ümberpöördult: sinu kadedus peaks niisugusel korral veel suurem olema," seletas Hein-

rich. „Vähemalt haavav peaks olema niisugune õnnelik vastane."

„Võib ka teisiti olla. Kui ta minu asemel kellegi viletsakese oma võrku veab — ma toonitan veab, sest ikka enam näib mulle, et mitte mina pole teda, vaid tema on minu võitnud — nojah, kui see mees mõni hale loomake on, siis annaks ta seega iseenda tühjusest märku. On aga mu vastasel väärtus, siis pean tahtmata ütlema: selles neius peab midagi peituma, muidu ei jääks tema külge niisugused mehed kinni. Ma otsiksin tema jõu, tema ligitõmbavuse saladust ja ei tahaks teda enne minna lasta, kuni ta minu ees seisab läbiloetud raamatuna. Ta võib minna, aga enne olgu minul õigus öelda: mine, minul ei ole sind enam tarvis, mina olen sind põhjani maitsnud."

Rääkides vahtis Otto ebamäärasel pilgul ühte paika, mis laskis aimata, et tema mõistus kõigest jõust töötas, püüdes aru saada, mis tema hinges praegu sünnib. Heinrichile tegid sõbra sõnad uusi valupisteid ja tal tõusis ajuti tundmus, nagu polekski Otto tema sõber, mitte tema tuttavgi. Ometi tahtis ta, et sõber edasi räägiks, oma sisemust paljastaks, sest nõnda võiks ehk mõni sõna langeda, mis närivat kahtlust selgitaks.

„Aga mis siis, kui tal mingisugust teist polegi?" küsis Heinrich äkki Otto poole pöördudes. Tema näoilme laskis aimata, et ta uue ootamata mõtte pääle on tulnud. Leitud mõte tegi talle endalegi rõõmu, sest see võis tema kahtluste vähendamiseks kaasa aidata, võis nende juure väikesegi küsimusmärgi panna.

„Ta ütles seda kõige kindlamal toonil, isegi kinnitas seda mitu korda."

„Ta võis vandudagi, mis sest. Aga ütle ometi, kas ei oleks võimalik, et ta sinu külmenemisest või tüdinemisest juba ammugi aru sai ja arvatava teise selleks välja mõtles, et sind uuesti enda külge köita? Naised peaksid ometi kõige paremini teadma, missugune mõju on kellegi teise olemisel, kuigi see teine oleks ainult väljamõtlus, paljas ettekääne."

Otto silmis oli imestus.

„Võimalik, isegi väga!" ütles ta. „Et ma ise selle pääle ei tulnud! Siiski, temast oleks seda nii raske uskuda. Pettus? Tema petab mind? Ja mina oleks see, keda ninapidi veetakse? Pagan teab, asi läheb ikka halvemaks. Ja ometi võib see nõnda olla, loomulikult peakski see nõnda olema . . . Missugune lollus! Mina oleksin siis kellegi pääle kade, keda olemaski pole, ja ma otsiksin selle olemata teise pärast neius omadusi, mis temal puuduvad, viiksin oma õrnused, oma erutatud tundmused ainult sellepärast temale, et ta mind petta mõistab, petta söandab. Aga kas siis viimaks ka minu oma tundmused pettus pole, kui nad ainult pettuse varal elutsevad, ja kas ma ka nende olemasolus kahtlema ei peaks hakkama? Ometi tundsin eile, et mu tundmused mind ei petnud. Midagi sootu uut tundsin ma, midagi hirmust ja suurt. Aga miks ei tunnud ma seda enne, mis on oli nende uute tundmuste põhjuseks? On selleks neiu alles leidmata salajased keha või hinge kenadused või see neetud võistleja, keda, võib olla, minu tundmuste ergutamiseks ainult välja mõeldud?"

Heinrich vaatles sõbra nägu, mille jooni ta vanuvas videvikus veel vaevalt seletada võis, ainult tumehallid silmad hiilgasid ka poolpimedikus palavikulisel helgil. Himukad huuled olid nagu unustatult lõdvenenud ja pahem suu-

nurk kippus rääkides rohkem tagasi tõmbama, nagu lõikaksid sääl aegajalt närvilikud valud. Ümarik joonteta nägu, nagu poleks siit ühtegi kannatushoogu üle käinud, lõi täna imelikult ühest või teisest kohast liikuma, sünnitades enneolemata elu.

„Iseenesest on see väga huvitav," ütles Heinrich. „Tahaksin häämeelega seda naist näha, kes sinusuguse mehe nõnda paneb kepsu lööma".

„Minule on ta enam kui huvitav, minule kipuks ta nagu mingisuguseks eluküsimuseks saama. Mineval ööl ei saanud ma nahka silmale, kardan, et tänasel ööl mu käsi paremini ei käi. Võiksin teda ju sulle näidata, aga küllap oled teda isegi näinud, sa ei tea ainult, et see tema on. Juba ammu oleksin temast sinule rääkinud, aga meie tõotasime isekeskis, et ükski meie vahekorrast midagi ei tohi aimata. Mitte keegi! Ja tänini on see arvatavasti hästi õnnestanud. Kokkusaamise korral moonutab ta end riiete poolest pisut ja nõnda tuleb ta . . ."

Kõneleja peatas. Kuulaja oli rõõmus, et toas juba pimedik valitses, muidu oleks võinud tema nägu ta ära anda.

„Teisiti on võimata, kui naisterahvas tahab ausaks jääda ja kui ta ei taha, et tema pääle näpuga näidataks," lisas Otto natukese aja pärast juure.

Heinrich ei saanud sõnagi suust. Süda rinnas hakkas nii valjusti peksma, et tal kartus tõusis, Otto võiks seda kuulda. Enam ei leidnud ta mingit põhjust kahtlemiseks, kuigi ta seda nii väga oleks tahtnud, sest korraga tundis ta, et kahtlemine on ometi kergem kui ihaldatav tõde.

Otto selle vastu oleks tahtnud igasugusest kahtlusest pääseda, sest naistega ei armastanud ta asju keeruliseks ajada. Ta tahtis, et siin oleks kõik lihtne ja loomulik, ise-

enesest arusaadav. Tõusid tundmused, kiskusid kaasa, valmistasid lõbusaid silmapilke, pärast kustusid nad pikkamisi ja seks korraks täiesti. Külmalt, osavõtmata lahkus ta sellest, kes talle niipalju kaasa toonud ja kes kannud armualtarile võib olla oma kallimad varandused ohvriks. Hingepiina polnud tal kunagi olnud.

„Vanaks hakkan jääma", sähvas tal pääst läbi, „ainult vanad ja elujõuetud võtavad naisi tõsiselt." Aga juba järgmisel silmapilgul leidis ta oma sõnadele vastuväite: kahekümneseitsme aastaselt ei kardeta ju veel vanadust.

„Lähme välja," ütles ta Heinrichile. „Hulgume, kuni enam jalga jala ette ei suuda tõsta, küllap siis lollused päästvälja auravad."

„Mul on niisugune tuju, et mitte kuhugi ei taha minna," vastas Heinrich.

„Mis sa kodus hakkad tegema?"

„Mitte midagi".

Esimest korda tundis Heinrich Otto juuresoleku nagu vastumeelseks saavat. Võimalikult ruttu oleks tahtnud ta üksi jääda, ainult üksilduses lootis ta rahu leida. Varemalt oli tal ikka kõige paremaks südame kergituseks olnud südame väljapuistamine sõbrale ja kunagi polnud ta tema eest midagi varjanud. Isegi ei teadnud ta, kuidas see oli tulnud, aga Olga vastu tõusnud tundmustest polnud ta Ottole sõnagi lausunud, nagu oleks see mõne pühaduse puutumine. Nüüd oli tal teada, et ka Otto tema vastu täiesti avalik polnud ehk ta seda küll mõni kord mõista oli annud. Mõlemail oli oma väike salanurgake hingepõhjas, kuhu nad vastastikku sisse ei pääsnud. Ja ometi näisid nende saladused nii vähese tähtsusega olevat, et raske oli mõista, miks nad just neid asju teineteise eest varjata püüdsid.

„Pean ma siis üksinda minema?“ küsis Otto. „Aga ma ei tahaks praegu üksi olla. Tahaksin selle neetud küsimuse kallal kahekesi juurelda.“

„Asjata vaev,“ vastas Heinrich. „Tahad sa võimalikult ruttu tõejälgile jõuda, siis uuri teda, seda minule tundmatut, temas on kõik salaniidid, temas peituvad kõik vastused.“

„Õige, aga ma ei jõua oodata, alles ülehomme pidin temaga kokku saama.“

„Saada talle ekspressiga kiri, kutsu ta varem. Ka postiga läheb talle kiri homme parajaks ajaks kätte.“

„Hää küll. Anna sulg ja paber, kirjutan kirja siinsamas valmis.“

Lamp pandi põlema, ja Otto hakkas kärsitult kirjutama. Ta määras kokkusaamise ajaks kella seitsme. Valmis kiri mõjus rahustavalt; ta tundis, et nüüd võib koju minna ja sääl isegi magada.

„Mis pean siis mina tegema?“ küsis Heinrich endamisi, kui ta Otto järel ukse lukku oli keeranud. „Pean ka mina talle kirjutama ja ta homme õhtul välja kutsuma?“

Ta kahtles. Tuhanded mõtted poolt ja vastu jooksid pääst läbi. Üks oli ometi kindel: midagi suurt ja sügavamat oli sündinud, mis pidi jätma tuntavad jäljed. Ta oli arvanud, et kauase otsimise tagajärjena on lõpuks ometi see, keda ta ihaldades otsinud. Kindla põhjusmõtte, arendatud teooria järele oli ta temale lähenenud, esiteks kui tundmatumale loomale, siis kui inimesele ja lõpuks kui naisterahvale. Kõik näis minevat, nagu ta lootnud. Ja nüüd korraga! Tema teooria, katsed, tähelpanekud — kõik on eksitus. Mida ta tõeks pidas on armetu vale. Talle

tulid neiu tõsised lapsesilmad meele, mis nii otsekohesest loomusest näisid rääkivat, ja ta arvas tema naeru kuulvat, mis ikka süüta ja lapselikult kõrvus helisenud. Peitus siis nägemises ja kuulmises pettus? Või pole tema arvamine ikka veel küllalt põhjendatud, jätkub tal ikka veel jõudu kahtlemiseks? Ah! Täna tundis ta, missugune lohutus hõõgus kahtlusest, sellest tõdede ja eksituste halastamata kiusajast ja paljastajast! Veel mõnigi silmapilk kahelda ja pooleldigi loota!

Ja hääs lootuses istus ta laua äare, et neiule kirjutada, teda homme kokkusaamisele kutsudes. Aja määramine pani mõtlema, aga siis leidis ta äkki õige pääsetee: ta kirjutas nagu Ottogi kell seitse, sest nõnda pidi kõik selguma. Jääb ta tulemata, siis võib ta Otto juures olla, tuleb ta, siis peab ta sääl puuduma, kui neil on tegemist ühe ja sellesamaga.

4.

Väljas uitsetas vihma, kui Heinrich määratud paigale hakkas minema. Aeg oli alles varane, aga ennem tahtis ta ise oodata, kui ennast oodata lasta. Süda peksis tal ärevalt, ja ärevus kippus kella seitsme lähenemisega aina kasvama. Kord kostis põksuvaist löökest „ta tuleb“, sestsamast — „ei tule“. Kuid ta tuli — harilikul kergel sammul, tõsiste silmadega, naeratava suuga. Heinrich vaatles teda uurival pilgul. Neiu arvas seda mõistvat ja ta tundis kerget kohmetust. Naeratused muutusid sunnituiks. See tõmbas nooremehe rinda kahtluste sekka valusa joone: et ta üleüldse kahelda võib, et ta neidu enam nagu vare-

malt ei usalda! Kumbki ei teadnud, millest rääkida. Iga räägitud sõna kõlas võõrana, otsituna. Midagi muud oleks pidanud ütlema, midagi muud oleks tahtnud öelda. Aga mida siis? Heinrich tundis, et kõige õigem tee kahtluste kõrvaldamiseks oleks otsekohene arupärimine, avalik küsimine ja kostmine, sest võimata oli uskuda, et neiu söandaks varjata või valetada. Ometi oli põhjuseid, kuigi tumedaid, miks Heinrich kuidagi kõike rääkida ei tahtnud.

Nõnda kõrvuti edasi minnes ja asjata sõnu otsides lausus viimaks Olga.

„Olge nii hääd, vaadake, mis kell on, mul pole täna palju aega."

Kõnetoon ja häälekõla ütlesid, et põhjus mitte ajapuuduses ei peitunud, vaid midagi muud pidi olema. Seilepärast tõusis nooremehel tung neidu täna võimalikult kaua kinni pidada. Ta nihkus temale lähemale, püüdis tema käest kinni võtta ja ütles kurval, kahetseval toonil:

„Nii ruttu! Aga me pole ju veel midagi rääkinud, nõnda poleks maksnud tullagi. Mäletate, kui kaua me varemalt mõnikord jalutasime."

„Siis oli rohkem aega!" vastas neiu tagasihoidlikult. Heinrich heitis tema silmi uuriva pilgu.

„Mis teil täna viga on?" küsis ta siis.

„Seda tahtsin teilt küsida," vastas neiu julge otsekohesusega, mis nooremehe pääle hääd mõju avaldas.

„Alguses kohe panin midagi tähele," rääkis Olga edasi. „Te vaatasite nii iseäralikult, nagu ei kunagi enne . . . süda hakkas mul sees värisema."

„Süda hakkas värisema," püüdis Heinrich naerda, aga ta tundis, et naer tehtult kõlas ja neiu sõnu ainult tõendada aitas. Ka temal endal, naerjal, kippusid värinad pääle.

tungides kogu kehasse, ehk küll paks palitu külma ei lasknud oletada.

„Kuulete, te naerategi täna iseäralikult,“ seletas Olga ja nihkus noorestmehest meelega eemale.

„Te panete mu imestama,“ püüdis Heinrich tõsiselt rääkima hakata, „niihästi tunnete juba mind. Aga ehk võite lähemalt seletada, miks te minu kohta niisugusel arvamisel olete.“

„Nagu ma isegi teaksin“, vastas neiu vähese ärritusega. „Ma ei tea ju midagi, tunnen ainult. Juba te käepigistuses oli midagi iseäralikku, uut. Ja kui te siis nii uurivalt mind vaatlesite, siis näis mulle, nagu tahaksite mind läbi vaadata, nagu otsiksite midagi salajast.“

„Kas te siis seda nii väga kardate? Olen ju ikka kinnitanud, et tahaksin teid lähemalt tundma õppida.“

„Oh jaa, seda mäletan väga hästi, aga ma pole iialgi tunnud, et te mind nõnda oleksite silmitsenud kui täna. Mulle näib, nagu peaksite mind mõneks asjaks, mida igast küljest sirvitakse ja hinnatakse, kui palju temast maksta võib. Külmalt, ärilikult teete seda, nagu oleks teil mõni halb tagamõte, ajate hirmu pääle. Aga te ei tohi pahaseks saada, et ma nõnda räägin. Sagedasti tõendate, et teie muidu ei saa, kui peate kõik välja ütlema, minul on praegu niisama. Võib olla, olen seda teilt õppinud“, lõpetas neiu palavalt.

Heinrich tundis, et neiu hääl muutus rääkides soemaks, hingelisemaks, lähedamaks, vähendades neid külmavärinaid, mis noorelmehel endal kehas tekkisid. Kahtlus taganes kaugemale ja jättis maha ainult häbitundmuse, mis takistas kõike otsekoheselt ja avalikult üles tunnistamast: miski hinna eest ei tahtnud ta näidata, kui väiklane ja

madal ta oma mõttes on, seda enam, et Olgas täna näis midagi uut avalduvat, mis tema väärtust aina tõstis.

„Teil on päris õigus, kui te minu uurivast pilgust räägite," ütles Heinrich, „ja pahandada pole siin midagi . . ." Ja nüüd jutustas ta mingisugusest ebamäärasest kahtlusest, unistusist, uneta öist ja tüütavaist unenägudest, mis teda viimasel ajal piinavad. Ta rääkis palju võimalikest ja võimatuist asjust, aga ühest mitte, nimelt: kust oli tema kahtlustamine ja tema uuriv pilk aluse saanud; nagu kurjategija hiilis ta sellest punktist häbelikult mööda. Aga ometi pidi Olga tema sõnades tõde aimama, pidi arvama, et ta tõesti nõnda ebamäärasel põhjusel oma südant vaevas, sest muidu poleks ta niisuguse õrnuse ja soojusega temale lähemale nihkunud. Mõlemad tundsid, kuidas ka läbi paksude riiete nende kehad palavust kiirgasid ja teineteist vastastiku soendasid; kuidas õhk nagu sumedaks, uimastavaks muutus ja pääd kippus segi ajama. Kogu linnale oli nagu tume loor pääle tõmmatud. Gaasituled laternates omandasid pehme helgi ja nagu läbi rõõskade kevadepilvede heitsid nad valgust poristele tänavatele ja puiesteele.

Joobumus kestis mõni aeg, aga siis hakkasid nad tähele panema, et vastutulevad inimesed neid uurivalt silmitsevad, ja neiu nihkus jälle noorestmehest eemale.

„Aga miks te sel õhtul ei tulnud?" küsis Heinrich, kelle pääaju uue hooga töötama hakkas. „Ootasin teid kaua, kaua. Sellepärast ehk ei saanudki ma magada"

„Meile tulid ju võõrad ja ma'i saanud neist kudagi lahti", vastas Olga pehmelt ja meelitavalt. „Ja veel oli midagi."

„Mis siis?"

„Alguses näis mulle, et teile tulemine nii lihtne, aga kui pärast hakkasin järele mõtlema, siis läks keeruliseks.

Lõin kartma, eлk näeb keegi, siis on varsi linn kõla täis, ei julge enam kuskil nägu näidata, vanemadki viskaksid uksest välja".

„Aga teid ei näe ju keegi", kinnitas Heinrich.

„Ma kardan teie korteri perenaist ja tema tütart kõige rohkem."

„Sääl ta nüüd on! Ma juhtusin kord neist paar sõna teile nimetama ja juba kartus lahti."

„Nad kuulevad läbi ukse."

„Mida nad kuulevad? Et mul on võõras ja et see võõras on naisterahvas, muud midagi. Päälegi, minu juures käib ka teisi naisterahvaid ja ma pole kunagi tähele pannud, et mõni neist kardaks".

„Mis te siis minust veel kutsute, kui teil teisigi käib", ütles Olga ja tema toonis kõlas kerge etteheide ning vaevalt aimatav valu.

„Kudas peaksin seda seletama", vastas Heinrich. „Käivad teised... Nemad tulevad ise, nemad tahavad tulla, pakuvad oma tulemist ja nemad ei leia selles mingit iseäraldust. Teile oleks see aga uudis..."

„Aga ma'i taha seda uudist, ma kardan teda," rääkis neiu vahele.

„Lubage mind ometi lõpetada." Teie ütlete, et ei taha. On see aga tõesti nõnda? Teie ise usute seda kõige vähem. Et te seda uudist kardate, on arusaadav ja loomulik, aga kartus ei tähenda veel mittetahtmist, sagedasti otse vastuoksi. Ja keda te kardate? Inimesi, minu perenaist, tema tütart? Tõendan veel kord — nemad teid ei näe. Kardate mind? Aga teate, kui teie mind kardate, siis ei tahaks ma enam kunagi teiega kokku saada. Teie pole vist kunagi kuulnud, et naine ja mees on inimesed, ikka on nad ainult naine ja mees. Sellepärast — kui

naisterahvas tahab aus olla, siis hoidku ta end meesterahva eest. Jumal halastagu, kui keegi neiu julgeb poissmehe korteri minna, siis ei või teda enam korralikus perekonnas vastu võtta. Eks ole nõnda?"

Neiu nikutas jaatavalt pääd

„Noh vaadake: mina tahaksin teile õpetada, et naisterahvas võib isegi poissmehe korteri minna, ilma et ta seega oma väärtust põrmugi vähendaks. Ennem ümberpöördult — see võiks tema iseteadvust ja endast lugupidamist ainult tõsta. Nõnda harjub ta eneses mitte ainult naist, vaid ka inimest nägema, kes kui üheõiguslíne mehe kõrval tohib seista. Ja siis veel: te ütlete, teised käivad muidugi. Aga uskuge, ma pole neid kunagi kutsunud ja kui ma teid kutsun, siis tähendab, et midagi on, mis mind kutsuma sunnib. Tahaksin teile lähedal seista ja hellitan endas lootust, et ka teie midagi samataolist tunnete. Või ei tohi ma seda?"

Heinrich peatas natuke, nagu ootaks ta vastust. Ja kui ta nägi, et neiu pää väikese nõksaku alla poole vajus ja et ta paled helendama lõid, siis arvas ta, et vastus juba saadud.

„Aga kudas võiksime teineteisele lähedal seista, kui meil puudub vastastikune usaldus", jatkas noormees. „Teie ei söanda minu korterigi tulla, nagu oleksin mõni kiskja. Võiksin isegi arvata et te mu korterit liig halvaks peate sinna sisseastumiseks . . ."

„Ah seda mitte!" hüüdis Olga vahele, „aga kui võiksite aimata, missugune hirm mul on. Ainult teile tulemise pääle mõtlemisega hakkab keha üleni värisema. Näe praegugi — ma lõdisen, hambad löövad suus kokku nagu külmaga. Ma'i tea miks, aga mul on mingisugune kuri eel-

tundmus, et teile tulemine midagi halba kaasa toob, midagi väga halba, nagu võiks ta kõik hävitada, mis meie vahel olnud."

„Ah teid ebausklikku, ah teid arga! Julgemaks peaksite saama, peaksite end selleks kasvatama, harjutama. Nii väga tahaksin, et te tugevamaks kasvaksite. Ja vaevalt võite aimata, missuguse õnnega ma seda silmapilku ootan, kus teie mu toa uksest sisse astute. Mul pole naisterahvaste seas kunagi häid tuttavaid olnud, sõpradest rääkimata. Ma ei oska, ei saa, ei taha nende vastu küllalt mees olla ja inimest otsivad vähed. Teid arvasin nende väheste sekka ja sellepärast kutsungi teid. Mõistan ju neid raskuseid, mis teil on ära võita, aga kas te siis kunagi sellepärast mind ei taha vaatama tulla, mulle kunagi ei taha seda rõõmu teha, et teatud raskused takistavad? On need siis tõesti nii suured, et neist hää tahtmisega üle ei saa? Puudub teil aga hää tahtmine selleks, siis ei kutsugi ma teid, sest nõnda oleks see püüe teid sundida, teie tundmuste kallal vägivalda tarvitada. Selle vastu olen ikka ja alati olnud, sest . . ."

„Ärge rääkige enam," palus Olga ja läheneš uuesti Heinrichile. „Ma tahan ju tulla, seda te teate, aga ma kardan ja ei saa endast võitu. Te peaksite mulle välja vastu tulema ja siis läheksime üheskoos, te viite mu, muidu jooksen hirmuga ära. Tulete, eks?"

Viimasel küsimisel pöördus neiu nägu nooremehe poole ja ta oli sedavõrd ligi, et noormees tema õhetavat hingust tundis.

„Olen nõus", vastas Heinrich. „Millal saame selleks kokku?"

„Tunahomme, eks, ma homme ei saa."

„Tähendab laupäeval."

„Laupäeval," kordas neiu õhetavail palgil.

Kui nad viimaks lahkusid ja Heinrich üksipäini koju poole läks, siis oleks tahtnud ta rõõmu pärast hõisata, rõkata. Nagu ilmatuma koorma oli ta oma rinnalt veeretanud, mis mõni päev teda meeletult rõhunud.

Aga see ülev rõõmutuju ei kestnud kaua, sest peagi vabanes ta nagu hüpnoosist ja siis mõistis ta, et ülendatud meeleoluks vähe põhjust olemas, sest varemalt tekkinud kahtluste kohta puudus endiselt seletus, küsimiste pääle vastus ja endiselt kobas ta pimesi sündmuste ja tundmuste keerustikus. Isegi seda ei teadnud ta, kas vast Otto täna asjata ei oodanud. Ja äkki tõusis tal tung seda kohe teada saada; ta ajas palitu uuesti selga ja süstas tänavale, Otto juure. Pärale jõudes leidis ta hooviväravad ja uksed lukustatult. Ta võttis taskust kella ja vaatas — see hakkas üksteistkümmend saama. Ilma pikema arupidamiseta ronis ta üle hooviväravate ja pääsis nõnda Otto toa akna alla, mille ta kivikestega pildudes lahti trummeldas. Kõik sündis ruttu ja kärsitult, nagu oleks tal jumal teab missugused hädalised asjad toimetada, mis viivitamist ei kannata.

„Kes sääl on?" küsis Otto ema, kes akna avas ja pää välja pistis, püüdes alla pimedusse vaadata.

„Mina, Heinrich. Kas Otto on kodus?"

„Ei ole, läks välja, pole teine tulnud. Aga kuidas te siia saite, eks hooviväravˇ olnud lukus juba".

„Oli küll, tulin üle".

„Olete Otto ameti ära õppinud, aga teda ei ole, kahju küll . . . Oodake natuke, ma tulen lasen teid välja".

„Ärge vaevake end, küll ma saan niisama. Ütelge ainult Ottole, et homme minu poole tuleks".

Sellega jäigi, ja Heinrich läks tuldud teed koju tagasi. Ei jäänud muud üle, kui pidi homseni ootama. Jällegi seisis kui mitte uneta, siis vähemalt rahutu öö ees.

Järgmisel päeval, kui Otto uksest sisse astus, oli Heinrichil esimeseks küsimiseks:

„Noh, kuidas kurs seisab? Kas said eile kokku?"

„Ah see oligi see tähtis asi, mis sind pimedas üle hooviväravate ajas?" küsis Otto.

„Mitte see, aga mul oli niisugune tuju, tahtsin tingimata sinuga kokku saada. Kus sa olid? Temaga?"

„Temaga", vastas Otto tusaselt ja rõhutult.

„Miks sa siis ise nii kibeda näo teed?"

„Kurat seda teab", vastas küsitav toolile langedes.

„Tähendab — oled petetud. Minu arvamine on õige: tal pole mingit teist".

„Pagan temast aru saab, kuid tüdinud olen ma, mitte midagi ei taha teha ja mitte kedagi näha".

Heinrichile oli sõbra meeleolu arusaamata, kuid ta ei pannud selle pääle suuremat rõhku. Temale oli sellestki küll, et nüüd igasugused kahtlused hävinesid: Olga ei võinud see olla, keda ta oli näinud „Kolme kuradisse" minevat.

5.

„Ma kardan" ütles Olga Heinrichile poolsosinal, kui nad üheskoos selle korteri poole hakkasid minema. „Üksi ei saaks ma sellega kunagi toime, mitte kunagi".

„Kartke või tehke mis tahes, aga täna peate juba tulema", ütles Heinrich.

Hooviväravatele jõudes, kust sisse pidi minema, ajas neiu noortmeest ette vaatama, kas „õhk puhas".

„Ei, seda mitte, põgenete ära, kui teid üksi jätan", seletas Heinrich, võttis neiul käe alt kinni ja viis ta peaaegu vägivaldselt pimedale hoovile. Alla koridori astudes kräksus kusagil uks, mis neiut uuesti erutas. Alles trepil hakkas ta tõttama, et ruttu üles ja tuppa saaks. Nagu kaks varast lipsasid nad uksest sisse ja pöörasid selle oma järel lukku.

„Kui hää siin on!" ütles neiu üliriietest vabanenult toas ümber vaadates. Ust silmates, mis teise tuppa viis, näitas ta selle poole ja tähendas: „Säält kostab läbi".

Heinrich võttis kõik käepärast olevad üliriided ja riputas nad uksele varna.

„Nõnda on kindlam, nõnda ei kosta", ütles ta. „Aga ehk võtate istet?"

„Ei lubage, et seisan, tahan vaadata, olen esimest korda nõnda . . ." Neiu jättis lause pooleli ja ei öelnud, mis ta selle „nõndaga" mõtles.

„Päris esimest korda?" küsis Heinrich, nagu mõistaks ta, mis neiu öeldud „nõnda" tähendab.

„Päris esimest, sellepärast kartsingi . . . Kui ilusad lilled!" ütles ta laua ette seisma jäädes ja vaasi pandud punaseid roose vaadeldes. „Saadetud?"

„Ei, ise ostsin täna".

„Täna?" küsis neiu ja äkki tuli tal midagi meele ning ta pöördus punastades kõrvale. Helendavail kõrvul jäi ta seinal oleva piltpostkaardi ees seisma ja küsis:

„Kes see on?"

„See? Marx".

„Kes ta on?"

„Marx on Marx".

Neiu punastas uuesti.

„Elab?"

„Ei, surnud“.

„Aga see?“ näitas neiu Nietzsche pildile.

Nõnda seisatas ta kõigi piltide ja asjakeste ees küsides, ja noormees ei saanud aru, kas ta küsib sellepärast, et ta ise tõepoolest vastust ei tea või küsib ta ainult, et küsida ja nõnda oma siseilmast midagi varjata. Ajuti püüdis Heinrich juttu selle pääle juhtida, mis neid endid lähemalt oleks võinud puutuda, aga ikka oskas neiu nii osavasti kõrvale põigelda ja erapooletule pinnale hiilida, et noormees lõpuks oma katsete asjatust pidi tunnistama ja ainult veel viisaka piduperemehe osaga leppis. Täna näisid neid huvitavat ainult mingisugused üleilmlised küsimused, olgu kirjanduses, teaduses või kunstis ja nad rääkisid, nagu oleksid mõlemad vaimustatud teaduse või kunstijüngrid. Enamisti rääkis muidugi Heinrich ja neiu kuulas, aga ta tegi seda nõnda, nagu räägiks ja arutaks ta vahetpidamata kaasa — vähemalt tundus see noorelemehele nõnda.

„Kui hää teil on!“ ütles neiu.

„Miks nii?“ küsis Heinrich.

„Teil on niipalju, millest rääkida, millest mõtelda“.

„Kas teil ei ole?“

„Ei ole,“ vastas neiu lihtsameelselt, „ma mõtlen kodus ikka selle pääle, mis teie mulle räägite.“

Heinrich naeratas ja ei teadnud, mis vastata.

„Ärge naerge, mul hakkab häbi,“ ütles Olga.

„Ma ei saa muidu, pean naerma,“ vastas Heinrich. „Nii hää on naerda, kui nõnda räägitakse. Teised ei räägi nõnda.“

Neiu punastas ja tõusis toolilt, nagu oleks tal toimetust.

„Peaksin minema hakkama,“ ütles ta.

„Olen igav piduperemees,“ vastas noormees.

„Mitte! Aga ma pean ometi kord minema".

Kella vaadates leidsid nad, et neiu juba paar tundi oli viibinud.

„Kui ruttu aeg läheb!" imestas Olga.

„Tõepoolest ruttu," vastas Heinrich talle mantlit selga aidates.

„Tahaksin teilt midagi paluda", ütles neiu ukse ees ümber pöörates.

„Olge hääd."

„Kas ma võiksin vaasist ühe roosi võtta?"

„Kui mõistmata ma olen!" hüüdis Heinrich. „Ei märka ise midagi pakkuda . . . Muidugi võite. Palun!" ütles ta vaasi laualt võttes ja roosidega neiu poole ulatades: „Võtke kõik, palun, võtke kõik, teile ma ostsingi nad."

Ja neiu võttis kõik.

Nüüd võis minna, võis minna lilledega ja õhetavail palgeil, ainult kui seda uut tühist peatust, ootamata takistust poleks tulnud.

„Vabandage," ütles noormees, „teie krae on korrast ära, kas tohiksin aidata."

Niihästi nooremehe kui ka neiu käsi tõttasid mantlikraele appi ja sattusid siin kokku, ainult pisut puutusid nad teineteist. Mis nüüd juhtus või missuguses järjekorras nüüd sündmused tulid, seda ei suutnud Heinrich pärast enam kuidagi meele tuletada. Kas oli tema enne neiul selja tagant ümbert kinni võtnud ja ta endale vastu rinda surunud või oli neiu kuidagi kogemata või mingil põhjusel tagaspidi temale käte vahele langenud, seda ei teadnud ta tõepoolest mitte. Aga ühte teadis ta kindlasti: nad seisid keset tuba, üliriided seljas, kalossid jalas, ukski juba lukust lahti, seisid ja neil oli ütlemata hää, sest neiu pää toetas viltu vajudes tagaspidi nooremehe õlale ja tema käsi

hoidis märgi vaasist võetud lilli. Kunagi varemalt polnud neiu aimanud, et nii hää on seista üliriietes keset väikest tuba, kui on käes märjad roosid ja kui seda kätt hoiab kellegi teise käsi; tema hingus puutub kaela ja kukalt ja tema suu ei lausu ühtki sõna, ainult pikkamisi söandab ta hakata suudlema su juukseid, ainult juukseid. Suudleb su juukseid ja kiigutab sind oma käsivarrel ja sa ei tunne, et sa oma jalule toetaksid või et sa üleüldse ilmas oleksid. Nõnda võib kaua olla, nõnda võib kaua ootsuda, Heinrich ja Olga teavad, et võib, enne kui sõnad hakkavad tulema, kohmetud, hõõguvad sõnad. O, neiu mäletab neid sõnu, mida sosistas noormees, kui ta oli juba küllalt neidu oma käsivarrel kiigutanud ja huultega puutunud tema juukseid.

„Ma ei taha, et sa lähed," ütles ta.

„Ma pean," vastas neiu.

„Tule jälle."

„Ma tulen."

„Tahaksin, et sa ikka tuleksid."

„Tulen."

„Kuni sa ei lähegi enam."

„Kuni ei lähegi enam."

„Siis tahad jääda?"

„Tahan."

„Ikka?"

„Nagu sina tahad."

„Siis jääd?"

„Mitte täna."

„Teine kord."

„Teine kord."

„Ma toon uued roosid, palju roose toon, toon ainult sinule, kõik toon sinule."

„Ainult minule."
„Nii väga tahan, et sa tuleksid, oleksid, jääksid."
„Tulen, olen, jään."

6.

Sündmused kasvasid Olgal üle pää, ta tundis seda kogu öö ja järgmise poole päeva. Ta pidi otsustama ja ruttu talitama, muidu võis midagi hirmust sündida. Eile õhtul oli ta nii õnnelik olnud, et ta täna selle õnne pärast hirmul värises. Ei või hääd tuua suur õnn, ei või enam midagi paremat tulla, kui on suur õnn ja sellepärast pidi ainult halvemat kartma.

Nagu palavikus viskles neiu pühapäeva hommikul kodus ümber, ta ei teadnud kuis olla, kuhu minna, või mis teha. Ta ei saanud enne rahu, kui pidi Ottole kirjutama, et temaga veel täna õhtul kokku saada. Kunagi varemalt polnud ta noortmeest kokkusaamisele kutsunud, ikka oli ta kutset oodanud, aga täna tegi ta seda. Kuidas ta nüüd kahetses, et ta temaga juba tol korral „Kolmes kuradis" polnud lõpetanud, nagu kavatsetud! Ah, miks polnud ta talitanud, nagu käskis loomulik tundmus, eelaimus ja miks heitis ta alla silmapilksetele himudele, pööraselt pillatud õrnustele! Aga täna ei tohi midagi selletaolist korduda, ei, täna mitte; täna saavad nad ainult väljas kokku ja siin ütleb neiu, et on otsas, et on lõpp alatiseks.

Nõnda mõtles neiu, kui ta Ottot ootas, kes kümmekond minutit tulekuga viibis. See viivitus oli kõigest kõige hirmsam. Ehk ei tulegi ta, aimates neiu mõtteid? Issand Jumal! Mis peab ta siis tegema? Neiul on tingimata vaja temaga kokku saada, rääkida.

Aga Otto tuli, tuli peaaegu asjaliku näoga ja ütles peaaegu asjalikul toonil :

„Imed sünnivad ilmas lausa päeva ajal: äkki kutsute teie mind kokkusaamisele.“ Noormees kippus neiut ikka teietama, kui ta asjalikult rääkis.

„Oli see siis nii äkki?“ küsis neiu ärevust maha surudes.

„Nagu pikne selgest taevast . . . Ja kuhu veel: siia puiestikku õhtul pimedas“.

„Otsisin ja valisin paika, aga ei leidnud midagi paremat.“

„Võimalik, et paremat ei olegi, sest mina arvan, ega te mind Jumala muidu siia ei kutsunud, teil pidi ju oma põhjus olema. Aga ehk istume siia pingile, räägime.“ Nad võtsid paksude puude all aset. Lehestik oli juba harvenenud, osa temast kahises üksikute paaride kõndimisel märjal mullal.

„Kartsin et te ei tulegi,“ püüdis neiu viivitades rääkida, et jõudu koguda, hoogu võtta.

„Asjata kartus. Teie tulite alati, kui mina kutsusin, kuidas oleksin võinud siis mina nüüd tulemata jääda. Aga ma ootan, sest ka mina kardan.“

„Kardate?“

„Kardan, päris tõsiselt kardan. See on rumal ja asjata, et kardan, aga ometi ei saa teisiti.“

„Ka mina ei saa teisiti, ma pean, ma'i või enam,“ hakkas neiu, ilma et ta asja ennast otseteed nimetaks.

„Kui teie peate, siis pean ka mina,“ ütles Otto.

„Anna andeks aga mina pean. See kord sääl tuli nõrkus päälle, aga nüüd . . . nüüd on otsas . . . meie vahel on lõpetatud, enam ei või.“

„Tähendab — teine?“

„Teine.“

„Kes?"

„Ära küsi."

„Saladus?"

„Ah Jumal! Mitte saladus, aga ma'i taha öelda, kuuled isegi pärast."

„Hää küll, kui nõnda, siis nõnda. Olen nõus, olen kõigega nõus, sest uskuge või mitte, aga ma pole teist kunagi rohkem lugu pidanud kui praegu. Mispärast, ei tea. Võimalik, et see rumal on, aga ma ei või sinna midagi parata. Teil on ehk igav seda kuulata, tahate minna? Ka sellega olen nõus, ütelge ainult."

„Üks palve."

„Teil minule? Laske kuulda. Juba ette luban, et ta täidan."

„Ärge rääkige meie vahekorrast kellelegi."

„See on iseenesestki mõista."

„Mitte ühelegi hingele."

„Ma luban seda."

„Ka herra Orisoole mitte," mangus neiu ja tema hääles värises nagu surmahirm.

„Ka temale mitte," vastas Heinrich, lisas aga natukese aja pärast juure: „Miks just teda kardate?"

Neiu kohmetas ja vastas väikse viivitusega:

„Te olete ju kahekesi sõbrad, temale võiksite sellepärast kõige ennem rääkida."

Vastus tundus loomulikuna, kuid neiu hääl ja olek panid Otto mõtlema, panid juurdlema, miks ta eriti toonitab Heinrichi. Ja äkki välgatas tal pääs hirmus mõte, nii hirmus, et ta tahtmata hüüdis:

„Armuline aeg! On see võimalik! Tema! Heinrich!"

Neiu mõistis nooremehe sõnu nii ruttu, et arvama pidi — ta oli neid juba ammugi hirmuga oodanud. Suust-

tuli tal mingisugune ebamäärane hääl kuuldavale, mis pääle ta nutma purskas, nagu tahaks ta oma hinge välja nutta. Kõveras, kössis, armetuna, viletsana ja halatsemisväärsena istus ta pingil ja valas pisaraid.

„On see teine tõesti tema?“ küsis Otto, kui neiu nuuksumine vaibuma hakkas ja kui ta tihkus veel nagu väike laps, kellele liiga tehtud.

„Tema,“ lausus neiu vastuseks ja keha hakkasid kiskuma uued valukrambid.

„Kui hirmus, kui lõpmata hirmus!“ ütles Otto.

Neiu nuttis ainult.

„Mis mõtled teha?“ küsis noormees ja sinatas jällegi neidu, nii lähedasena tundus ta temale äkki.

„Temale kõik öelda; sellepärast palusingi teid vaikida . . . et te ette ei jõuaks. See oleks veel hirmsam.“

„Mõistan.“

Ja nüüd jäid nad puiestikupingil vaikides teineteise kõrval istuma, nagu kaks kurjategijat, kes oma tegu kahetsevad ja kes ometi ei tea, kuidas seda hääks teha või tasuda. Esimest korda tundis Otto, nagu poleks tema ja tema läheduses istuv naine mitte vastased sugupooled, kes teineteist panevad himutsema, vaid et nad on kaks õnnetumat inimest, kes teevad õnnetumaks vististi veel kellegi kolmanda, neile lähedase.

„Kui imelikult see kõik tuli,“ lausus Otto, „ka mina tahtsin sel õhtul sääl lõpetada.“

„Ka sina?“

„Ka mina. Aga ei saanud, kui sind nõnda nägin — ärevuses, pidukleidis, nagu uuena. Ja siis veel see teine

kellest sa rääkisid, see võttis päriselt aru. Muidu olin valmis, isegi temale rääkisin, et lõpetan."

„Kudas temale? Heinrichile?" küsis neiu hirmul.

„Heinrichile."

„Siis teab ta juba?"

„Midagi ei tea ta. Ta teab ainult, et ma lõpetada tahtsin, aga kellega, sellest pole tal vähematki aimu."

„Õnnetu!" lausus neiu ja hingas kergemalt.

Kõne katkes jällegi ja nõutult istusid nad pimeduses kui kaks hirmunud last. Siin ja sääl kostsid vaiksed sammud krabisevail lehil ja nagu vargsi räägitud sõnad.

7.

Juba mitmendat päeva ei näidanud Otto oma nägu, nii et Heinrichil igavaks läks oodates. Sellepärast otsustas ta teda ise otsima minna, kui ta ka kesknädalal kella neljaks ei ilmu. Heinrich tahtis sõbraga rääkida läbi elatud tundmustest ja sammest, mis ta viimasil päevil eluteel astunud. Seda kõike oli nii palju, et tung tõusis kellegiga jagada.

Aga ka Ottot vaevas jagamise tung, vaevas selle pääle vaatamata, et tal mõttessegi ei tulnud oma sõna murda ega Heinrichile asjast rääkima hakata, kui ta kesknädalal kella poole kolme paiku sõbra toauksele koputas, mis nõnda mõjus, et see midagi iseäralikku ja üllatavat ootama hakkas.

Otto oli täna tõsine ja vaikne. Heinrichile teretamiseks kätt andes ei lausunud ta sõnagi.

„Kus sa nii kaua olid?" küsis Heinrich mingisugusel ülimeelikul toonil. „Ja missuguue nägu sul on! Nagu oleksid hommikul kolm kärnkonna alla neelanud."

Kui Otto selle pääle midagi ei vastanud, küsis Heinrich naeratades:

„Otsid ikka veel oma vastast?"

Otto ei tea, mis selles küsimuses, küsija hääles või näoilmes oli, aga endale ootamata pahvatas ta nagu kättemaksu himus külmalt ja karmilt:

„Ei, enam mitte."

„Soo! Oled ta juba leidnud?" küsis Heinrich endisel ülimeelikul toonil, kellele sõbra karune tuju nalja kippus tegema.

„Seda küll," vastas Otto endiselt, kelles pahad vaimud ülivõimu näisid võtvat. Ta unustas Olgale antud tõotuse, unustas tagajärjed, mis tema tarbetu otsekohesus võiks tuua.

„Noh, kuidas on siis lugu nüüd?" küsis Heinrich poolnaljatavalt, mis sõpra aina libedale teele lükkas: „Vaatad sa tema pääle kõrgelt alla või oled tema pääle kade?"

„M . . . ma ei tea," vastas Otto viivitades. „Vist mitte kumbagi."

„Vist . . . kindlasti ei tea veel? Aga kuidas on see võimalik?"

Otto vaatas tõsisel pilgul sõbrale otsa ja ta tundis, et ta seda rahuldunud, iseteadvat näoilmet vihkas; ta vihkas teda võib olla ainult sellepärast, et ta pimesi kobades nii õnnelik võis olla.

„See on pisut imelik lugu," ütles Otto. „Asi puutub muu seas sinusse . . . minusse muidugi ka."

Otto hääletoon oli niisugune, et Heinrich laial pilgul vahtima jäi. Ülimeelikkus oli kui peoga võetud. Kogu kehas tundis ta korraga seletamata ärevust, kusagil pistis

nagu tume valu, pääs ristlesid mingisugused ebamäärased mõttelajud, näkku valgus paratamata hirmuilme. Otto nägi seda ja ta mõistis, kui halatsemisväärselt väike on inimene. Vähe on tarvis, et teda ülimeelikult rõõmsaks teha, nagu oleks ta ilmavürst, veel vähem, et teda värisema panna oma õnne pärast.

„Mis imelik lugu sul siis on?" küsis Heinrich aseme äärele istudes, nagu otsiks ta siit tuge.

„Andsin sõna, sellest sulle mitte rääkida, aga nüüd on ometi teisiti läinud. Vististi oleme liig kaua koos olnud ja liig palju teineteisele öelnud, et vaikida oleksin võinud. Päälegi — vististi puutume ka tulevikus kokku ja nõnda peame kord sellest rääkima, mis on paratamata."

Otto pikk sissejuhatus laskis Heinrichi aimata, et lubatud imelik lugu vähemalt väga imelik võiks olla. Ometi püüdis ta veel endist tooni tabada, ehk ta küll isegi tema kohatust tundis. Ei temal ega Ottol polnud naljatamiseks enam vähematki tahtmist.

„Sa valmistad mind kui surmasõnumile ette," ütles ta.

„Tõtt öelda, surmasõnum see küll ei ole, aga on ju veel halvemaid," vastas Otto ja vaatas sõbrale tõsiselt silma, nagu tahaks ta näha, missugust mõju öeldud sõnad avaldavad.

„Aga ütle siis ometi ükskord, mis sul on, sa valmistad mind ette nagu mõnda närvinõrka naist," rääkis Heinrich.

Sa küsisid, kas ma oma vastase olen juba leidnud, ja mina vastasin jaatavalt," hakkas Otto.

„Noh ja siis?" küsis Heinrich kärsitult vahele.

Sellest vastasest tahtsingi sulle rääkida," jätkas Otto.

„See huvitab mind väga, kuid milleks see pikk ettevalmistus?"

„Küllap kuuled milleks. Igatahes võiks see sind tõepoolest huvitada Ja ma kinnitan: sinu huvi kasvab, mida lähemalt minu vastast tundma õpid, sest ta seisab sinule õige lähedal, päris lähedal, ta on . . . jah, nii see on . . . vastane oled sina ise!"

Otto pööras näo kõrvale ja vahtis ebamääraselt ei tea kuhu. Nüüd, kus ta kõik oli öelnud, tundis ta äkki täies selguses, kui lõpmata rumalasti ta tallitanud. Heinrich kargas üles, tegi kätega mingisuguseid liigutusi ja kahvatul näol ning kangenevail ja värisevail huulil sai ta kogeletud:

„M . . . mis ?! Mina ?"

Otto liigutas ainult pisut pääd, nii et Heinrich seda vaevalt tähele pani ja uuesti istukile vajus. Ta toetas küünarnukid põlvile, surus käed silme ette ja lausus ägavalt:

„Siis ometi! Ometi on kõik õige!"

„Mis on õige?" küsis Otto. „Tead sa midagi?"

„Ainult aimasin . . . kartsin", vastas Heinrich.

„Mida sa aimasid ?"

„Ole hää anna rahu," vastas Heinrich paluvalt, kuna ta ise kätega meelekohti hõõrus ja muljus.

Ottol hakkas sõbrast kahju, tal hakkas iseendastki kahju. Veel kunagi polnud tema mäng naistega nii tõsiseks muutunud, nii halvasti lõppenud. Ja kõiges on ehk ainult tema ise süüdi. Oleks ta Olga kohe lasknud minna, kui see minna tahtis, võib olla poleks olnud tal siis vaja neidu murtuna oma ees puiestikupingil ja sõpra täna siin näha. Ja miks ei pidanud ta oma sõna oma tõotust, miks hakkas ta täna rääkima? Kus on selle teo põhjus? On ta tõepoolest Heinrichi pääle kade ja tahtis ta temale kätte maksta?

Heinrich vabastas pää käte vahelt, ajas enda sirgu ja vahtis laial pilgul sõbrale otsa. Huuled ja käed värisesid tal ja kehas jooksid nähtavasti külmajudinad.

Otto tõusis toolilt ja astus tema ette, öeldes:

„Sa oled minu pääle pahane."

Heinrich liigutas eitavalt pääd. Suu seadis end rääkima, aga sõnu kuuldavale ei tulnud.

„Ma talitasin ettevaatamata, rumalasti, ei pidanud sõna; tema ise tahtis kõik öelda."

„Tema ise"?

„Jah, ta ütles seda."

Heinrich raputas pääd.

„Sa ei usu?" küsis Otto.

„Ta oli eile siin, aga ei öelnud midagi."

„Imelik! Aga ta lubas, ta oleks seda mõni teine kord teinud, tingimata oleks teinud."

„Ükskõik," ütles Heinrich. „Tänan, et nüüd tean."

„Ma hakkan kartma, èt mu rääkimine raskemat kurja on teinud, kui ma seda aimata võin," lausus Otto. Ta seisis ikka veel sõbra ees ja ootas, mis see edasi ütleb. Aga kui see vaikselt istuma jäi, ilma et ta musta või valget oleks lausunud, arvas ootaja viimaks tarviliseks tähendada:

„Ma ei tea, mis annaksin, et kõike olematuks teha."

Heinrich püüdis ainult lõdval käel lootuseta lüüa, mis pääle Otto uuesti istus.

„Kuhu jääb küll inimesel mõistus, arusaamine," lausus Heinrich endamisi. „Oled nagu Egiptuse pimedusega löödud . . ." Ja nüüd hakkas ta kõike meele tuletama, arutama, targutama. Kui ta „Kolme kuradini" ja arvatava Olgani jõudis, küsis Otto:

„Ah sellepärast tundsidki sa sel korral, nagu oleksin mina „Kolmes kuradis“?“

„Ma arvasin teadvat, nägin ju teda valeriietes sinna sisse minevat . . . ootasin, ootasin, aga tema ei tulnud... läksin ära, ei jõudnud oodata, ei teadnud oodata, aga ma oleks pidanud ootama, siis oleks kõik paremini lõppenud.“

„Ootamise asemel oleksid võinud minu vastu avalik olla ja ma arvan, siis poleks ma sulle midagi salanud,“ ütles Otto.

„Paljuke oleks see parem olnud,“ vastas Heinrich. „Aga jätame selle, jutusta parem, millal ja kuidas see avalikuks tuli, ma tahan teada.“

Heinrich teadis küll, et iga viimane kui sõna Otto suust valu toob, aga seda valu ta just tahtiski. Ta tahtis oma mõru karika põhjani juua, tilk tilgast, piisk piisalt, sest ta tundis endas midagi selle joodiku taolist, kes viina õlekõrrega imeb, et nõnda kauem seda äritavat ja uimastavat vedelikku maitsta ja teda pikkamisi oma sisikonda saata, kus ta põletab ja põletab. Täna oleks ta nagu leidnud, et nii või teisiti peitub inimeses loomulik mürgitaja, peitub janu joobumise järele, tulgu see kihvtist, rõõmust, valust või õndsalikust vaimustusest.

„Mis pean ma sulle jutustama?“ lausus Otto järele mõeldes.

„Jutusta kõik, kõik,“ vastas Heinrich elavamalt, nagu läbemata kärsituses. „Millal see oli?“ lisas ta juure.

„Pühapäeva õhtul.“

„Laupäeva õhtul oli ta siin.“

„Siin?“ küsis Otto imestades.

„Jah, aga edasi, edasi . . .“

Otto jutustas, rõhutades iseäranis seda, mis oleks pidanud tõendama, et just neiu lõppu tahtis ja et ta kõige püha ja kalli juures vannutas asjast mitte enne rääkida, kuni tema ise seda teeb. Ja ta palus sõpra targemini talitada, kui tema seda teinud, ta palus oodata ja katsuda, kas neiu räägib või mitte.

„Kui kaugel sina oma asjaga oled?" küsis Otto viimaks.

„Nagu üleüldse olla võib," vastas Heinrich.

„See tähendab?"

„Tahtsin teda omale."

„Päriseks?"

„Päriseks."

„Ja tema?"

„Oli nõus."

Otto vahtis suuril silmil sõbrale otsa. Alles nüüd mõistis ta täiesti, mis oli sündinud. Oli sündinud juba see, mis tal meele ei tulnud oletadagi.

„Ja see kõik oli laupäeva õhtul?" küsis ta.

„Kõik oli siis," vastas Heinrich.

„Ah meid õnnetumaid!" hüüdis Otto: „Kuidas võis see kõik nõnda tulla?"

Heinrich ei püüdnud selle pääle vastata, sest ta mõistis, et sõber iseendalt küsib. Ise ta vastaski:

„Kuidas . . . Meil olid igalühel oma saladused, see on kõik. Mäletad, me lubasime kord teineteise vastu täiesti otsekohesed ja avalikud olla; sina tahtsid seda, sina soovitasid. Me rääkisime siis palju inimesest, see tähendab — sina rääkisid siis palju inimesest ja inimlusest ja tahtsid seda teostada, sest inimene pidi olema midagi suurt ja ilusat, me kumbki ei teadnud, kui suur ja ilus peab olema ini-

mene, tundsime ainult, et peab . . . ja et ka meie peaksime . . . Aga mis mõtled sa nüüd teha?" küsis Otto vähese vaikimise järele.

„Ma ei tea," vastas Heinrich.

Sel silmapilgul hakati all toas pasunat puhuma

„Kõik on nagu see rumal plekkpasun, kui teda puhuda ei mõisteta," lisas ta juure. „Kui tahad — inimene on plekkpasun."

„Jäta inimene rahule," vastas Otto, „siin on tegemist ainult meeste ja naistega."

„Ah need mehed ja naised ning — inimesed!" hüüdis Heinrich ja talle tuli meele, kui arutumalt palju ta neist oli targutanud, nii palju, et praegu valus ja häbigi hakkas. Jällegi surus ta pää käte vahele, nagu võiks see muidu lõhkeda.

„Täna õhtul tuleb ta siia," ütles Heinrich käte vahelt nagu iseendale. Kogu rääkimisel polnud veel kumbki täna Olga nime suhu võtnud.

„Ma ei tea miks, aga ma kipun kartma," tähendas Otto vastuseks.

„Mida?"

„Et sa täna midagi lollust võiksid teha, kui sa temaga kokku saad. Täna ei peaks ta tulema, sul peaks aega olema mõtelda, ennast leida."

„Kõik on nii rumal, et ainult lollused oleksid siin õigel paigal," vastas Heinrich.

„Ma palun, heida armu tema ja iseenda pääle, sest kõik, mis sa teed, langeb nüüd minu kaela. Heida armu minu pääle!" Otto ei mäletanud, et ta kunagi elus nii südamest oleks palunud. Heinrich ei vastanud, ta hoidis

ainult oma pääd. Ka Otto ei teadnud enam, mis teha või mis öelda, ja sellepärast tõusis ta toolilt, et minna.

„Millal võin sind jälle vaatama tulla?" küsis ta. Ta hääles pidi midagi iseäralikku kõlama, sest äkilise nõksatusega vabastas Heinrich oma pää käte vahelt ja vaatas sõbrale otsa.

„Mistarvis sa seda küsid? Hakkad sa juba lollustega pääle? Tule ometi, tule alati, kui sul tahtmist on."

Vaikides surusid nooredmehed teineteisel kätt.

Heinrich tundis nagu tinalasu oma kehalt langevat, kui Otto uksest välja läks. Nüüd võis ta tema ise olla, võis üksi seista iseenda ja oma jumala ees — Heinrich tundis, nagu seisaks ta praegu mingisuguse jumala ees, sest kuidas muidu võis ta nii armuta ja vilets olla iseenda meelest, kuidas muidu võis ta nii lootuseta ägada, nuttagi. Liig ootamata ja rasked olid saadud hoobid. Heinrich tundis enda sündmuste ees väetina, tühipaljana Uimlevas pääajus oli ainuke korduv mõte: kohe otsustada, kohe lõpetada. Aga kuidas? Paarirealine kiri saata? See oleks kõige mõistlikum, kõige parem. Juba istus ta laua ääre kirjutama, aga kui ta järele hakkas mõtlema, mida kirjutada, siis kerkis neiu kuju ta silmi ette, nagu ta siin keset tuba tema najal seisnud, lilled käes. — Heinrich nägi Olgat nüüd ikka kusagil keset tuba või ruumi seisvat ja lilli käes hoidvat, õndsalikul käel hoidvat. Ja loomusunnilikult mõtlemata pani noormees sule käest ning lükkas paberi kõrvale: ta ei saanud, ei suutnud kirjutada, ta pidi temaga kokku saama, milleks, seda ta ei teadnud. Oli nagu kurduv kurbus, oli nagu kuri himu seda karistada, kes talle nii kallis ja ometi nõnda võis valu teha. Ah, praegu arvas

ta mõistvat, mis tähendab, kui keegi käsib naisterahva juure minnes piitsa ja teine puuhalu kaasa võtta.

*

Sõbra juurest välja minnes valdas Ottot äkki kindel aim: Heinrich ei suuda kiusatusele vastu panna, ta ei läbe vaikida, vaid tormab enne neiu kallale, kui see ise jõuab rääkida. Ta tundis, et on varitsemas kuri õnnetus, mis tabab neid kõiki kolme, ka teda ennast. Ja nagu võiks ta millegagi seda õnnetust ära hoida, hakkas ta pool jookstes Olga korteri poole tõttama. Ei ta mõtelnud, mis kasu oleks sellest, kui ta Olgaga enne Heinrichi poole minemist kokku saaks, ei ta teadnud sedagi, kas ta neiule oma rumala tembu, oma kuriteo üles tunnistab, temalt andeks palub, ta tundis ainult, et ta peab pooljookstes tõttama Olga korteri poole. Kui ta neidu kodust ei leidnud ja kui talle öelda ei teatud, kuhu ta läinud, jäi ta ogaralt seisma, nii et ukseavaja tahtmata naerma hakkas ja sellega nooremehe uuesti meelemärkusele äratas. Mõtteta ruttas ta tuldud teed tagasi. Ehk tabab ta neidu kusagil tänaval, kui ta on teel Heinrichi poole! Ehk juhtub ta temaga õnnekombel kusagil kokku! Aga ei siin ega sääl leidnud ta rahu, vaid jooksis ühest paigast teise, oodates, vahtides, süda külm ja hirmuvärinad kehal, nagu peaks iga silmapilk mingisugune ootamata lõpp tulema. Siis nägi ta Heinrichi tänavale tulevat. Kuhu võis küll see minna? Läks ta ehk neiule vastu. Otto põgenes nagu varas, kel näpatud asi põues, põgenes, et Heinrich teda ei näeks. Ja kui ta arvas aimavat, kuhu Heinrich võiks minna ja kus

võiks ta Olgaga kokku saada, pistis ta kõigest väest jooksma — ruttu, ruttu, lähemast põikuulitsast läbi, teele vastu, kust neiu võiks tulla, enne tema juure, kui Heinrich pärale jõuab, mõni sõnagi temaga vahetada, üksainuski, sellest oleks küll . . . Ta lõõtsutas . . . Äkki nägi ta, et Heinrich tuleb talle eemalt vastu ja ta pööras hirmul tagasi; alles lähemal tänavanurgal julges ta peatada ja ümber vaadata. Heinrich seisis, ootas, pidas aru ja läks tagasi . . . Tähendab, siin pidid nad kokku saama. Kui neiu ometi tema, Otto, poolt küljest tuleks! Noormees värises kogu kehast . . . Aga ei, näe, ta tuleb teiselt poolt, ta tuleb kusagilt põiktänavalt, ta tuleb, võib olla, just säält, kust Otto niisuguse kiirusega oli põgenenud, et neiut siin tabada . . . Näe juba saavad nad kokku ja lähevad, lähevad üheskoos Heinrichi korteri poole . . . Otsas, lõpetatud! . . . Ottol on jooksmisest palav, alles nüüd tunneb ta, et tal on vist jooksmisest palav, ja pikkamisi longib ta eesmärgita minema.

8.

Kokkusaamiseks välja minnes tundis Heinrich enda küllalt julgena ja kindlana, et kõike teostada, mis ta kavatsenud, ainult Olga oleks pidanud kohe käepärast olema. Et ta aga mõne minuti pidi ootama ja seega aega leidis oma plaanide uuesti läbimõtlemiseks, siis hakkas hiljutine kindlus rinnas kahanema ja isegi nagu hirmuvärinad jooksid tal üle keha.

„Närvid,“ lausus ta endamisi.

Rõõmsana ja õnnelikuna ilmus Olga ning säält poolt küljest, kust noormees teda kõige vähem oli teadnud oodata;

sellepärast tõi ta endaga mingisuguse seletamata kohmetuse kaasa. Heinrich kippus unustama, mis ta kavatsenud, ja ta ei leidnud küllalt ükskõikseid sõnu, et neiu eest nendega — varjata, mis tal mõttes. Alles omas toas tahtis ta teda äkki kui kurjategijat värskelt teolt tabada.

„Täna oled sa jällegi imelik," ütles neiu, kui Heinrich piinlikult vaikis. „On midagi niisugust, nagu sel korral, kus sa oma kahtlustest ja uneta öödest rääkisid."

„Ma pole päris terve," valetas Heinrich.

„Kui rumal see-ka ei ole, aga mõtle ometi — ma ei usu, et sa haiguse pärast nõnda oled, ei usu sellepärast, et mul oli mingisugune eelaimdus."

„Missugune?"

„Arvasin korraga ei tea miks, et meie enam kokku ei saagi, et eile õhtul oli viimane kord. Mõtlesin siis laupäeva õhtu pääle ja mulle näis, nagu poleks seda kunagi olnud või nagu seisaks ta alles meil ees Kui ma sind äkki nägin, siis hakkas mul niisugune pöörane rõõm . . . Aga miks sa mitte midagi ei ütle?" pööras neiu nooremehe poole. „Ütle, mis sul on?"

„Ütlesin juba: haige olen, kardan niiskust, sellepärast ei taha väljas rääkida. Meeleolu on ka halba võitu. Aga lähme minu juure, sääl hakkab ehk sinu rõõm ka minusse."

Missugust raskust Heinrichile sünnitas neid sõnu harilikul toonil rääkida! Oli tundmus, nagu peaksid hambad iga silmapilk suus lõgisema hakkama.

Tuppa jõudes asetas Heinrich Olga laua ääre toolile ja istus ise temale vastu. Heledal tulevalgusel oli tal või-

mata oma siseilma möllu neiu eest varjata, see paistis ta liigutustest, näoilmest, silmist, kogu ta olemusest.

„Aga jumala pärast, mis sul ometi on?" küsis Olga hirmunult. „Mis on sündinud? Kardan, et kui sa suu avad, siis . . ." Äkki katkestas neiu lause ja nagu kardaks ta tõepoolest, et noormees enne suu avab, kui tema, ruttas ta ärevalt küsima: „Millal olid sa herra Leiseriga viimati koos?"

„Selle asemel ütle parem sina, kuhu läksid sa mineval nädalal siis, kui sul võõrad riided seljas olid? Mis oli sul „Kolme kuradisse" nii kauaks asja?"

Peaaegu karjudes paiskas Heinrich need sõnad neiule näkku. Midagi valusat ja joovastavat täitis ta hinge, kui ta nägi neiu poologarat pilku, vahakarvalist nägu ja värisevaid sinakaid huuli. Ta tegi mingi ebamäärase liigutuse või jõupingutuse, nagu mõtleks ta nooremehe jalge ette langeda või uksest välja jooksta — palja pääga, mantlita, kuid ometi ei sündinud ühte ega teist; ainult käed surus ta silmi ette ja vajus toolil kokku, ning õlgade tukslev liikumine rääkis kramplikust nuuksumisest.

Heinrich oli püsti tõusnud ja seisis neiu ees. Ta silmitses nuuksujat kui unistuses. Isesugused tundmused ärkasid temas elule. Talle tuli meele, et see naisterahvas juba enne kellegi teise oma on olnud ja esimest korda tundis ta endas loomulikke instikte julgesti pääd tõstvat. Endised poolinimlikud, poolplatoonilised tundmused olid nagu peoga võetud. Ereval pilgul silmitses ta neiu ümarikku kaela, tema tugevaid õlgu ja puuse, millele riided oma kitsusega liiga näisid tegevat. Mis oli küll need himurad tundmused esile toonud? Kas ainult teadmine

neiu endisest elust või polnud tal tema vastu kunagi muid tundmusi olnud, tema ise pidas neid eksikombel teistsugusiks?

„Tähendab — tema jõutis ette“, lausus neiu, kui ta juba hulga aega oli nutnud.

„Kahjuks“, vastas Heinrich karmilt ja sõnakehvalt.

„Pean ma ära minema?“

Neiu sõnad kostsid nagu palve, et noormees lubaks teda minna, sest mis pidi ta veel siin tegema. See küsimine äratas nooremehe tema himurast uimastusest. Nähes, et neiu toolilt tahab tõusta, asus Heinrichi rinda kartus, nagu võiks kõik liig ruttu lõppeda. Veel polnud ta otsusele jõudnud, mis ta peab neiule ütlema, raputab ta enda temast jäädavalt lahti või on veel mingisugune kokkulepe võimalik. Ainult ühte tundis ta: nii ruttu, nii järsku ei tahtnud ta lõpetada, mis hulga aja jooksul ehitatud, loomulikul teel kasvanud. Päälegi — enesearmastus ihkas kõdi, haavatud eneseväärtus rahuldavat tasu, aga mis muud võis seda anda, kui neiu vaevlemine ja piinlemine, tema alandamine. Ta oleks pidanud põlgusvääriliseks saama, siis oleks olnud nii lihtne kõiki sidemeid korraga katkestada. Neiu alistunud küsimist kuuldes võis karta, et see sõnalausumata, kaebeta ja alanduseta võiks lahkuda, kaasa võttes oma nutetud silmad ja murtud südame, ja sellepärast ei osanud Heinrich muud teha kui tõttas ütlema:

„Seda mitte“.

Sõnakuuleliku lapsena jäi neiu toolil edasi istuma, et oma saatust oodata. Nähtavasti ei kartnud ta praegu enam midagi, vististi isegi surma mitte, nagu Heinrich arvas, kui ta tema vastas toolil istet võttis.

„Mis pean ma sinuga tegema?“ küsis ta nagu iseendalt ja parandas siis: „Mis peab meist saama?“

„Ma'i tea, tee mis tahad, olen süüdi,“ vastas neiu ja silmis helkis tal pisarate asemel kuiv palaviku läige. Kogu tema olemus avaldas piiramata allaheitlikkust. Ta oli valmis kõigega leppima, oli valmis kannatama, kui aga võiks leida oma tegudele lunastust. Elava organismina seisis tema õhetav hing nooremehe ees, kes nagu ettevalmistusi tegi mingiks vaevaliseks operatsiooniks, ta isegi ei teadnud missuguseks just. Elukude viskleb meeletus valus ja kisub kramplikult kokku, ometi ei kosta vähematki kaebet, ei tule huulilt ainustki karjatust. Aga lõikaja nagu himutseks paluvat häälitsemist, mis annaks rahuldava teadmise, et talitad elavaga, et on tegemist kannatajaga.

„Ma'i tea, mis ütelda, mis teha,“ lausus neiu natukese aja pärast nagu ainult sellepärast, et hääletu vaikus teda rõhub.

„Siin pole enam midagi ütelda, ma tean kõik“, vastas Heinrich karmilt.

„Vaevalt tead sa kõik, pääle minu enda ei tea keegi kõike.“

See vastus oli uueks pisteks nooremehe rinda. Veel pidi midagi olema!

„Mis on siis veel?“ küsis ta tungival pilgul.

„Kas maksab sellest rääkida, nii kui nii on kõik lõpetatud, näen seda su silmist . . . Tahtsin sulle kõik ise tunnistada, palusin sellepärast herra Leiseri vaikida, aga nüüd on kõik teisiti läinud . . .“

„Miks ei rääkinud sa eile? Miks mitte laupäeval?“

„Õige ta on, ma oleks pidanud rääkima, aga oli see siis nii kerge?"

„On ta siis nüüd kergem? Võis see kunagi kergemaks minna?"

„Seda mitte, aga ta oleks võinud üleüldse tulemata jääda."

„Tähendab — kui herra Leiser oleks vaikinud?"

„Ah, mitte nõnda! . . . Kui seda poleks tarvis olnud, kui meie vahekord poleks nõnda kaugele läinud."

„Aga ta läks juba laupäeval nõnda kaugele."

„Jah, see'p see häda nüüd ongi — laupäeval ja eile. Aga usu — laupäeval ei tulnud mul midagi meele, sel silmapilgul mitte, mul polnud siis üleüldse midagi meeles, nii ootamata ja hää oli, kui sa mulle need lilled andsid ja mind nõnda hoidsid Ja eile . . . eile ei jatkunud jõudu, kartsin, et kui teada saad, on kõik lõpetatud, tahtsin ühegi päeva veel, mõtlesin täna, aga nüüd on ometi . . ."

Neiu rääkis üksluiselt, peaaegu ükskõikselt, nagu kordaks ta mõnda ammu tuntud lugu.

„Lõpetatud," sonis noormees. „Kui ma teaksin, kui midagi kindlasti teaksin."

„Aga mis siis teha? Ikkagi jutustada? Ei tahaks, sel pole enam mõtet, tunnen, et ei ole."

„Aga mina tahan, tahan kõik su oma suust kuulda," vastas Heinrich nõudlikult.

„Mis oleks sest kasu," ütles neiu, „ometi ei usu sa enam, et mina ise oleksin rääkinud, ja see on pääasi. Mina tahaksin, et sa seda usuksid, muidu ei saa ma rääkida. Hirmus oleks, kui sa arvad, et mina oleksin võinud sind

nõnda petta — vaikida. Mis mõte oleks siis veel ükskõik mis tunnistamisel. Mõista mind hukka, tee minuga mis tahad, aga usu mind, usu nagu ma räägin."

„Ma ehk usun, ma katsun uskuda, katsun sinust aru saada," vastas Heinrich, ehk ta küll tundis, et ta lausa valetab. Tal oli ainult üks soov — et neiu räägiks, et neiu end paljastaks. Nagu tiiras himutseja tahtis ta näha ühe hilbu teise järele langemist värisevailt hinge kenadusilt.

„Kui hää sa oled," ütles neiu. „Aga ära vaata enam nõnda minu pääle nagu esiteks, teised mehed vaatavad nõnda. Häbi hakkab, häbenen oma silmi, käsi, jalgu, liikumist, astumist, nagu oleks kõiges midagi paljast ja inetumat. Sina olid minu vastu ikka teisiti, olid sõbralikum, inimlikum. Mõtlesin, et see ikka nõnda jääb."

„See jäigi nõnda, ainult nüüd . . ." Heinrich ei lõpetanud.

„Mitte seda, ma mõtlen midagi muud," vastas neiu, „ma mõtlen, et me ei jäänud mitte ainult sõpradeks, inimesteks. Vähemalt hakkasin mina sinu läheduses kahekordselt elama. Mul polnud selleks oma arvates õigust, aga ometi tuli see. Viimaks nägin, et ka sina ainult sõber ja inimene polnud, ehk sa küll ainult sellest rääkisid. Kui õnnelik ma seda aimates olin! Muret tegi ainult, kuidas teisega lõpetada ja mis sina sellest arvad, kui sa teada saad. Juba siis otsustasin sulle kõik tunnistada, ainult ei teadnud millal, kus või kuidas. Katsusin teisega katkestada, aga sa tead vist, missugune lõpp tuli?"

Neiu peatas, ja kui noormees jaatavalt pääd liigutas, jätkas ta:

„Kahtlesin siis juba sinus, ei teadnud kindlasti,

mis sa mõtled või mis sa minust tahad. Pärast seda sündis aga kõik nii ruttu ja ootamata, et ma päris nõutu olin. Ainult ühte oskasin: lõpetasin teisega jalamaid ja palusin teda, nagu mõistsin, et ta mulle aega annaks — ise tahtsin kõik rääkida. Ta lubas vaikida, ta tõotas mulle seda, aga miks ta ei vaikinud, seda ei tea ma, ei tea midagi."

„Ta rääkis kui sõber, ta täitis oma kohust," kaitses Heinrich Ottot ehk ta küll kindel polnud, kas ta kaitsmine põhjendatud.

„Ma ei süüdista ju teda, ei heida talle midagi ette, ütlen ainult — ma ei tea, miks ta seda tegi. Ma ei tea ka, mis või kuidas ta sulle rääkis."

„Ma arvan, ta pole midagi liialdanud ega võltsinud."

„Vist mitte, aga kas ta ütles, et ma ise tahtsin sulle rääkida?"

„Ütles."

„Usud sa teda? Usud sa mind?"

„Ütlesin juba, et katsun, tahan uskuda."

„Ma'i tea, mis annaksin, et mind usuksid. Selleks mõtlesingi endast ka seda rääkida, mida keegi ei tea, ka herra Leiser mitte. Tahtsin näidata, et kui ma niisuguseid rumalaid asju endast räägin, siis vististi kõik räägin, kõik rääkinud oleksin, kui mul aga aega oleks olnud selleks jõudu koguda. Ma ei saa sinu eest üleüldse midagi varjata, sest mul on tundmus, et sina mind alati mõistad ja mulle siis andeks annad. Ei, mitte nõnda, vaid — ma'i tea, kas sa mulle andeks annad või mitte, aga mul on, nagu oleks mulle kõik andeks antud, kui sina m'ust kõik tead ja hukka ei mõista. Ah, ka nõnda ei ole see vist, aga ma'i oska öelda, miks ma sulle kõik tahaksin öelda."

„Ütle siis," lausus noormees pehmemal toonil, „sa ainult räägid, et ütled, nagu tahaksid mind uudishimulikuks teha."

„Mitte seda! Ikka läheb teisiti, kui tahan, aga ma'i saa, ei oska, kuidas pääle hakata, et sa mõistaksid . . . on piinlik . . . nii rumal on see . . ." Neiu murdis nõutult oma käsi ja nägu pöördus loomusunnilikus häbis kõrvale. Noormees vaikis ja ootas.

„See oli pansioonis . . . sääl õppisin seda", lausus viimaks Olga vaevalt kuuldavalt.

„Ka seda," ütles Heinrich. „Siis olid sa . . ."

„Ära ütle midagi, mis ma olin," rääkis neiu nagu hirmul vahele. „aga nii see oli. Meid oli sääl palju, kõik ühesugused, kõik uudishimulikud. Ühes õppisime, ühes jalutasime, ühes sõime, ühes magasime ja ühes unistasime mehest. See oli peaaegu ainuke ime ilmas, mees nimelt. Ma ei teadnud temast mitte midagi ja kui mõni teadis ja rääkida tahtis, siis põgenesin — nõnda häbenesin meest. Ettekujutus, et mõni mees võiks tulla ja minuga rääkida, ajas mulle magusad värinad pääle, aga kui mõtlesin, et ta võiks mul käest kinni võtta ja pigistada, mulle silma vaadata ja mind suudelda tahta — see oli kõige suurem, mis ma mehest oskasin ettekujutada — siis tundsin, kuidas terve keha lõdvaks läks ja pää ringi hakkas käima . . . Nii kombelikud, õrnad ja häbelikud olime. Koolist ära tulles viis mamma mu tohtri juure, olin ju nõrk ja verevaene, ja see ütles, ma pean mehele minema. Sellest pääle pidin mamma käsul meest, seda imelooma püüdma, pidin kellegi oma võrku meelitama. Igale vastutulejale pidin katsuma silmuse kaela visata, kui ta aga mamma arvates küllalt palka sai, et mind toita. Nõnda sain mina sellest alguses aru . . .

Sain Leiseriga tuttavaks ja kohe hakkas mamma teda mulle kiitma, olevat mehelik mees, olevat nagu mees olema, ainult peab oskama teda siduda. Ma'i tea, kes meist kumbagi sidus, aga sa tead, millega see lõppes . . . See kõik on nagu meeletu unenägu, ja mõnikord näib mulle, nagu poleks ta minusse ainustki jälge jätnud, nagu polekski ma midagi iseäralikku teinud. Sellepärast trööstisingi end mõttega, et sina kannatad seda kõik rahulikult ära, kui sa teada saad, olid ju mulle nii mõndagi niisugust ilusasti ja loomulikult seletanud. Oleksin vahete vahel isegi tahtnud sulle suuremaid raskuseid katseks teele veeretada, lootes, et sa nad kergesti kõrvaldad ja nõnda minu silmis aina kasvad ja kasvad, sest ikka veel tahaksin mehes nagu mõnda imet näha, suurt ja tugevat imet, millele alanduses alla heidad. Ajuti üksi olles mõtlen: mind ei olegi, on ainult mees, oled ainult sina ja mina olen ainult mingisugune pisitilluke osa sinust — see olen mina. Sa ehk ei usu, aga kui sa rääkisid, et naine ja mees peavad olema ühesugused, siis tegi see mulle valu. Mees, minu oma mees ja see peaks olema nagu mina! Ei, ei, kõik muu, mitte see. Aga siis tulid silmapilgud, enamisti viimasel ajal, kus tahtsin enam sinusuguseks saada — tugevamaks, targemaks, et võiksin uskuda iseendasse, mitte ainult mehesse, sinusse, aga ma ei saanud, ikka uskusin ainult sind, sest sina olid mees."

Neiu peatas, nagu ootaks ta nooreltmehelt midagi. Kui see vaikis, jatkas ta:

„Sa oled tõsine, aga mulle tundub, nagu naeraksid sa südames minu rumaluse üle. Ma ei oska nõnda rääkida nagu sina, kõik on rumal ja tühine, aga ma ei saa ka

vaikida, siis oleks nagu kõik siin toas surnud — sina oled surnud ja mina olen surnud, ainult kartus, see . . ."

Neiu katkestas lause, nagu tunneks ta äkki oma sõnade asjatust Silmad hiilgasid tal kuival helgil ja suu jäi tal kuidagi kohmakalt ja armetumalt seisma.

Heinrich ei saanud ka nüüd sõna suust, ta kohmitses oma mõtetes ja tundmustes, sest need kippusid mingisugusteks kameleoonideks saama, mis aina muutuvad ja muutuvad, vahetades värvi ja kuju

„Miks sa midagi ei ütle", lausus neiu nagu hirmul. „Ütle ainuski sõna, ütle mis tahes, ära vaiki ainult! Ma rääkisin sulle ju kõik, midagi ei salanud ega valetanud ma, aga sa teed ikka veel näo, nagu ei usuks sa mind, nagu võiks selle üle ainult naerda. Ah mind rumalat omas otsekohesuses!" hüüdis neiu nõutult.

„Otsekohesus . . ." kordas Heinrich. „Pisut hiljaks jäi ta, tuli alles siis, kui enam polnud parata".

„Issand Jumal! Siis ei usu sa tõepoolest mind! Sa ei usu ka enam oma sõpra, tema kinnitas ju minu sõnu. Mis peaksin küll tegema, et mind usuksid, ütle, mis pean ma tegema?"

„Kui ma isegi teaksin", vastas Heinrich. „Hakkan endaski kahtlema, kuidas võiksin siis teisi uskuda".

Olga vaatas abiotsivalt toas ümber. Äkki tuli talle midagi pähe, ja nagu oleks ta mingisuguse mõjuva abinõu Heinrichi uskuma panemiseks leidnud, rääkis ta vannutades ja palavalt, sõnadesse kogu oma hinge valades:

„Anna mulle kõik andeks, ole nii suur ja tugev, et kõik andeks annad, siis hakkad mind jällegi usaldama, siis suudad . . ."

„Andeks anda. On see nii tähtis, on see sinule tähtis? Pead sa end nii süüdlaseks, et andeksandmist tahad, minu andeksandmist ihkad?“

„Kas ma ihkan . . .“ kordas neiu endamisi hõõgavalt. „Millega võiksin seda tõendada, sõnu ei usu sa.“

„Ma ei tea“, vastas Heinrich.

„Sa ei tea“, hakkas neiu nagu arutumalt, „mina ka ei tea, aga ma arvasin, et sina tead, et sa kõik tead.“ Ja kui ta natuke aega oli abitult vaikinud, rääkis ta uue hooga: „Tulin hää mõtte pääle . . . Kord ütlesid, et otsid niisugust naisterahvast, kes tervest ilmast ja tema kommetest enda lahti ütleb, õed ja vennad, isa ja ema ära salgab ja sinu järele tuleb — niisama, ilma millegita, ainult usaldusest sinu vastu. Siis ütlesin, et mina ei taha omakseid nõnda kurvastada, ei taha, et minu pääle näpuga võidaks näidata ja et ema peaks häbenema. Nüüd teeksin seda, teeksin selleks, et sa mind uuesti usaldama võiksid hakata.“

Heinrich ei leidnud sõnu vastamiseks, kõik tundus nii asjatuna. Ta uskus ju, et neiul kõigega tõsi taga, et ta valmis on mõni teab missugust ohvrit tooma selle tagasivõitmiseks, mis kaduma kipub minema, aga mis puutub see temasse, Heinrichisse? Mis on temal sellega tegemist, et keegi tahab jätta omaksed ja tuttavad ning saada ilma naeruks? . . . Heinrichil hakkas õudne oma ükskõiksuse ees, kunagi varemalt ei osanud ta aimata, et ta midagi selletaolist võiks tunda.

„Ma jätan kõik, ma tahan kõik kannatada, ainult . . . ah! mis ma sulle ütlema peaksin“ rääkis neiu. Ja kui noormees ikkagi tummaks jäi, jätkas neiu peaaegu meeletul hirmul sonivalt: „Mis sa vaikid? On ka soe vähe? Aga

ma olen ju kõigeks valmis, teen kõik, mis tahad, kõik, kõik . . . Ainult ära lükka mind endast ära, ära jäta mind tee mis tahes, aga ära jäta mind, ma palun . . ."

Neiu nuttis ja abitult langes ta nooremehe ette maha, otsides kätega tema käsi; ja kui ta neid ei leidnud, haaras ta tema põlvist kinni, ja ta sõnad said uut hoogu:

„Löö, peksa mind, löö mind maha, kui sa muidu ei või, aga ära vaiki, ära seisa, nagu mind poleks olemaski."

Neiu nuuksus. Aga vististi poleks Heinrichi pääle mõjunud ei neiu sõnad ega pisarad, kui ta poleks lasknud tema põlvi tunda oma ihu sooja, mis pani sulama enesearmastuse ja kättemaksmise karikas hüübunud elumahlad. Vaikides võttis noormees neiu otsivatest kätest kinni, ja tundes nende külmust hakkas neid silitama, hõõruma, muljuma. Ei ta tea, kui palju see neiu kätele aitas, aga küll muutus tema oma meel seega hellemaks, rinnas õrnemaks, kehas soemaks. Ta ei saanud viimaks muidu, kui pidi neiu üles tõstma ja oma põlvile asetama, kuna ta ise nagu vabandades rääkida sosistas:

„Mitte nõnda . . . mu jalge ees . . . sa värised . . . siia . . . ülesse . . . mu juure . . . lähemale . . . päris ligi." Pahema käega hoidis ta neiu piha ümbert kinni, paremaga pigistas ta tema sõrmi, nii et nad rudisema hakkasid, ja suudles nende otsi. „Mina olen vist hirmus külm, et sa nii lõdisema hakkad," rääkis Heinrich edasi, „aga sina tahad sooja, sul peab soe olema, peab, peab . . ."

Heinrich tundis, kuidas neiu keha palavust hakkas hõõgama. Puutumisest, pilkudest ja kuumenevast hingusest immitses midagi meelitavat, avatelevat, joovastavat, mürgitavat, mis mässis mõlemad nagu nõialoori, kus näib kõik

ununevat. Pole enam minevikku ega tulevikku, on ainult käesolev silmapilk kõigi tema maiste tungide ja tahtmistega, on ainult himu neidu silitada, suruda, pigistada, muljuda, teda kätel kiigutada, kuni viimane mõistuslaju tumenevasse nõialoori kaob. Kired astuvad oma pehmete päkkadega aru kainele, kõvale pääle, ja see vajuks nagu lömastatult kokku Noored hõõgavad kehad muutuvad mehaanilisteks olevusteks, mis tahavad loomusunnilikult talitada. Ununevad põhimõtted, kaob see ilm, uus kauge ilm, millest neiu oli unistanud ja mille võitmiseks talle isegi elu armas ei olnud . . .

Kui Heinrich pärast läks Olgat koju saatma ja kui ta säält üksipäinis tagasi tuli, oli tal rinnas veel raskem ja tumedam kui varemalt. Nüüd ei süüdistanud ta enam niipalju teisi kui just iseennast: ta avas endas midagi kergemeelset, väetit, rumalat, peaaegu alatumat. Kõik valgus iga nelja tuule poole laiali, ainult üks oli kindel: kunagi enam ei saa ta endise pilguga selle neisterahva pääle vaadata, kellest ta teab, et ta juba kellegi teise oma olnud, kõik muu on selle teadmise järeldus. Ühe hoobiga oli Olga kõigi teiste sarnaseks saanud, ideaalne oli temalt kui peoga võetud. Seda valusam oli mõelda, missugust üliloomulikku suurust, tugevust ja meelekõrgust neiu temas, Heinrichis, näis oletavat, ehk küll kõigest sellest oli järele jäänud ainult piinlik ja rõhuv häbi.

9.

Heinrich tundis enda väsinuna — vaimliselt ja kehaliselt nii väsinuna, et ta enam magada ja süüagi ei jaksanud. Hommikul niisama raske pääga kui südamegagi sän-

gist välja tulles tõusis kogu asi kõiges oma paratamatuses talle silmade ette. Kui ta varemalt pääasjalikult Olgast oli mõtelnud, siis urgitses ta nüüd egoistlikult ainult iseenda kallal. Ta arvas, et Olga saab kõigega valmis, sest temal tundus midagi olevat, mille abil ta igasugused raskused võidab, aga tema, Heinrich, tema ei teadnud mis teha, millega kõike lõpetada, sest ikka enam hakkas ta oma armetumat jõuetust uskuma. Kadunud olid endised kõrged ideaalid ja usk iseendasse, järele jäänud näisid olevat ainult poolrõvedad himud ja loiud kired, milles ta ikka veel midagi madalat ja pahelist aimas, sest nad olid ju nii tujukad ja ebapüsivad. Kõik, mille järele nad ahnitsesid, muutus pärast rahuldust läilaks, vastikuks, kõige paremal korral ükskõikseks. Kuhu oli jäänud see kõrge inimlus, millest ta Olgale nii kõlaval keelel kõnelenud, äratades temas imelisi unistusi? Eks ei talitanud ta nagu kõik teised, kes oma pääd kõrgemate aadetega kunagi ei vaeva ja kelles ümbritsev elu mingid küsimusi ei tekita. Milleks siis see püüe end hulgast eraldada, milleks siis need kaugeleulatavad vaimlised andumused, mõistelised arutused, kui ta elus talitab arutuna, meeletuna? Inimlikkude nõrkuste mõistmine, nende loomulik seletamine ja siit järgnev andeksandmine — miks oli see äkki kadunud, kui asi puutus iseendasse? Ja ometi oli neiu valmis oma väärtusi ja patte ka kõige suurema ohvriga lunastama.

Mõtlemine ja arutamine oli Heinrichile ikka lõbu valmistanud, aga täna sai see talle ristiks ja piinaks, sest ikka enam jõudis ta otsusele, kui naeruväärt vähe suutis ta elus sellest teostada, millest ta varemalt nii ilusasti rääkinud. Väetina istus ta tegeliku elu võrgus ja mingi näge-

mata käsi mässis teda ikka enam ja enam kinni. Ah, kui oleks ometi jõudu katkestada kõik võrgud, kõik köidikud, millest ta teisi oli püüdnud vabastada targutustega! Kui jatkuks rammu elamiseks, nagu ta mõtelnud ja kavatsenud! Aga tal on ainult mõtted, ainult kavatsused, mis oleksid nagu asjata koormaks veel. Sellepärast oli Heinrichil hää-meel, kui emand Martin kohvi tuues rääkima hakkas ja teda tema mõtete käest ajutisekski päästis.

Aga emand ei leia täna ladusat juttu, nagu oleks ta rääkimisel mingisugune keeruline tagamõte. Siin ja sääl kobavad ta sõnad ümber, kuni ta viimaks ütleb:

„Teil käis eile õhtul külaline."

„Jah, üks tuttav naisterahvas", vastas Heinrich osa-võtmata

„Leeni rääkis jah, et üks naisterahvas. Tema tund-vat teda, juba teist korda olnud ta siin".

„Ei, kolmat," vastas Heinrich endise ükskõiksusega.

„Ah lapse asja nüüd, või tema teab. mitmendat korda, räägib muidu niisama teine," seletas emand ja jäi nõutult mõtlema, kas edasi jutustada või ei

„Soo, või Leeni tunneb teda", lausus Heinrich natu-kese aja pärast, et emanda keelepaelu päästa.

„Temale seletanud keegi sõbranna, kes ta on. Leeni rääkis, ta olevat ilus. Mina vastasin, et ega siis herra Ori-sool ometi halb maitse ole . . . Jah, tema paneb ikka tähele, kes teie juures käivad. Ma küll ütlen talle, et mis sinul sellega asja on aga kas tüdruk hull siis kuulab. Ajab teine juba ammugi pääle, tahab mõnda mänguriista saada. Klaveritunde võtab, aga ei lepi sellega, tahaks ko-dus midagi mängida, kuuleb ju, et teie viiulit mängite.

Alati rõõmustab, kui teie mängima hakkate . . . Ostsin teisele viimaks mandoliine. Vanamees oli küll vastu, aga mis teda nüüd või tema tahtmist . . . Noorte inimeste asi . . . Tema sureb muidugi varsi ära, kauaks tema elupäevi, saab teine vaevast lahti . . . Nojah, ajas pääle ja nurus, kuni ostsin mandoliine, aga nüüd uus häda — ei oska mängida, ei oska häälegi panna. Ütlesin, et eks mine palu herra Orisood, küll tema oskab, näitab sulle, aga tema vastu: „Ma ei julge, pelgan, herra Orisoo on alati nii tõsine, iialgi ei naerata ta, kui ta mulle vastu tuleb või kui ma midagi tema tuppa viin, ta nagu ei näegi mind, vaatab minust mööda, nagu oleksin tühi koht õhus". Ütlen talle küll, et ä'ä ole ikka rumal, mis see herra Orisoo siis sinust peab nägema või milleks naeratama, aga mis teed, tütarlapse asi . . . Nagu mineval nädalalgi. Te palusite mind oma kuuele paar nööpi ette ajada, mina võtan kuue ja hakkan ajama. Tema juhtub koju tulema ja kohe minu kallale: andku aga mina kuub tema kätte, tema ajab ise nööbid ette, tema oskab küll. Mina ajan vastu, et ei oska, rikud ära, kuhu see herra Orisoo siis nende nööpidega läheb, aga tema ajab üksisõnu pääle, anna ja anna, kuni viimaks poolvägisi minu käest kuue kisub ja õmblema hakkab. Ja nõnda ajaski tema need nööbid ette, ei teagi, kuidas nad ees on, ei saanud ise järele vaadata, tõi ju teine enne teile kuue ära. Ütles küll, tema vaadanud kuue igaltpoolt hoolega läbi, ka taskutesse pistnud käe, aga kusagil pole auku olnud, kõik terved. Ma kinnitasin talle, et taskutest ei tohi midagi lasta kaduma minna, sest ega teda ju hullu uskuda ei ole, leiab midagi, võtab ja hoiab, hoiab ja kallistab nagu laps nukku või mängukanni. Selle poolest

on ta päriselt isasse, seesama palav veri, niisamasugune tuulispää. Ja mis ta tahab, seda viib ta läbi, maksku mis maksab. Nagu vanameeski — ise asemel pikali, aga peab saama, mis tahab, muidu sulle rahu ei anna . . ."

Nüüd hakkas emand oma vanamehest jutustama, aga ta tegi seda, nagu räägiks ta oma tütrest Leenist, kel on paks ümargune mopsinägu, pilukil hiilgavad silmad, pehme kahekordne lõug, paksud lihavad käsivarred, veerjas piht, himutsevad liikuvad puusad ja lodevat võitu sulav kõnnak. Heinrich arvas kõigest sellest alles täna midagi mõistvat, liiategi kui ta neiu pääletükkivat häbelikkust ja veetlevat naeratust meele tuletas.

Emand Martin lõpetas oma pika jutu vabandusega:

„Ärge pange pahaks, mul pole ju kedagi muud, kellega räägiksin, ei armasta tühja juttu, ei saa teiste omasugustega läbi. Teie olete nagu oma inimene, oleme nii kaua üheskoos ilusasti läbi saanud, nagu üks perekond. Sellepärast julgesingi Leenit mandoliiniga teie juure ajada. Ega te ometi pahaks pane?"

„Oh ei, laske preili tuleb päälegi, kui aega, juhatan häämeelega."

„Ole mul nüüd preilit ka", muheles emand. „Aga teil on ju alati niipalju tegemist. Leeni ütleb ikka: muidu läheksin küll, aga herra Orisoo on alati ametis, ja kui tal tööd ei ole, siis puhkab ta või on tal võõrad."

„Täna või homme pääle lõunat on mul vististi aega," ütles Heinrich.

„Tänan väga, tänan väga, ta saab väga rõõmustama", vastas emand ja kadus ukse taha.

Üksi jäädes mõtles Heinrich selle pääle, mis emand

rääkinud, ja tahtmata valgus kogu kehasse himur juga, pannes midagi kuumama, leegitsema. Need olid samad leegid, mis temas siis loitma lõid, kui ta esimest korda Olga kui patuse keha pääle oli vaadanud.

Kogu hommikupoolne päev täitis see imelik tundmus keha ja ajas töölõppu ootama, et koju pääseks, kus ootaksid nagu ihatud maiustused. Aga tõepoolest polnud sääl midagi muud, kui Leeni oma ümariku näo ja pehmete käsivartega, kes varsi pääle Heinrichi koju jõudmist vaheukse pihta koputas ja siis lävele ilmus — juuksed ilusasti korraldatud, punase lindiga ehitud, jakk seljas, mille käiksed vaevalt küüuarnukkideni ulatasid. Kogu tema olemusest paistis magus äritus, kui ta kogeledes ja punastades seletama hakkas, mis ta soovib. Heinrich palus teda istet võtta ja hakkas mänguriista hääle seadma. Sellega toime saades võttis ta mõned akkordid ja ütles:

„See on kõik, mis võin, mängida ei oska ma."

„Ehk oskate natukenegi, ühegi väikese tükikese", rääkis Leeni. „Mina ei tea temast midagi, ta ainult meeldib mulle. Kui mõistaksin ometi sõrmigi pääle panna, te ehk võite näidata, ja teise käe sõrmedega keeli tõmmata", ütles ta mänguriista kätte võttes ja kordkorralt julgemaks minnes.

Heinrich katsus neidu juhatada, alguses ainult sõnadega, aga kui sõnadest hoopis valesti aru saadi, siis ei aidanud muud, kui pidi neiul käest kinni võtma ja selle sõrmi ümber mänguriista kaela keelile seadma, pidi talitama, nagu oleks tal õpetada mõni väike rumal laps. Kuid lapse käed olid pehmed ja palavad, tuksusid ja värisesid, nagu ajaks õpetus hirmu pääle. Ometi tahtis laps nii väga

õppida, sellepärast pidigi Heinrich nii mitu korda ta sõrmi keelile seadma. Teadmata miks või kuidas, aga kord juhtus nõnda, et Heinrich neiul käevarrestki kinni võttis. Neiu paled lõid õhetama, aga sõrmed jäid endiselt oskamatuks keelile minemises, veel oskamatumaks.

Kui Leeni lõpuks oma tuppa läks, jäl Heinrich talle järele vahtima, ja alles nüüd märkas ta, et ka temal omal palgis kuumus ja meelekohtades tuksleb. Natukese aja pärast ilmus neiu uuesti: mänguriist oli häälest ära läinud.

„Andke andeks, et teid jälle eksitan", palus neiu. „Kui mamma kodus oleks, ega ma siis poleks tohtinud tagasi tulla, aga tema on välja läinud, lubanud sugulaste poole minna." Rääkija lõi silmad häbelikult maha ja hõõgavailt palgilt jooksis puna kõrvalestadeni, nagu oleks ta sõnades avaldanud ei tea missuguse kuulmata tõetunnistuse.

Heinrich pani jäilegi mänguriista hääle ja küsis:

„Aga kuidas on sõrmede päälepanemisega?"

Ja nüüd algas ka see uuesti. Harjutati kaua ja väsimata. Kunagi polnud Heinrich aimanud, et Leeni nii lõbus tütarlaps on Ja kuidas ta naeris, kõigest südamest naeris, ning aina punastas, lõkendas! Heinrich sai kaua aja tagant naeru- ja naljatuju

Nad istusid vastastikku toolidel ja mänguriist käis käest kätte, nad istusid nõnda lähestikku, et nooremehe põlv kord neiu oma tundis Teadmata on, millega see lõbus tund oleks lõppenud, kui mitte Otto tulek neid poleks seganud.

„Tohin ma teid teine kord veel tülitada?" küsis Leeni oma toa ukselt naeratades.

„Iseenesestki mõista“, vastas Heinrich niisamuti ja astus neiule sammu lähemale, nagu tahaks ta temale midagi tasakesti öelda. Aga Leeni kadus enne oma õhetavate palgedega ja korratusse sattunud juustega ukse taha, kuna Heinrich välisust tõttas avama.

Otto oli tõsine, peaaegu murelik. Ka Heinrich sai sõbra nägu nähes selleks, sest jällegi tuli kõik meele, mis ta üürikeseks oli unustanud. Asjata otsisid nad alguses millest rääkida, valides sõnu ja lauseid, nagu oleksid need ainult mõtete ja tundmuste varjamiseks. Viimaks ütles Heinrich:

„Tuju ikka halb?“

„Ikka“, vastas Otto. „Aga sinul?“

„Niisama.“

„Kaugel sa oma asjaga oled?“

„Säälsamas kus ennegi.“

„Kuidas säälsamas?“

Heinrich jutustas, missuguseid mõtteid ta haudunud ja milliseid tundmusi hellitanud . . . Alguses oli raske, aga pikkamisi tõid sõnad kergitust. Juba hulk aega polnud ta Ottoga nõnda rääkinud, nii hää oli jälle kord südant välja puistata. Häda oli ainult, et ta ka täna kõike ei öelnud, kõike ei tunnistanud. Midagi jättis ta südamenurka varjule ja see tegi sääl endiselt vaeva.

Otto nägu läks kuulates veel tumedamaks, sest sõbra sõnad panid teda tõsiselt mõtlema. Ajuti vaatas ta rääkijale niisugusel pilgul otsa, nagu ei usuks ta oma kõrvu või nagu ei tihkaks ta uskuda, et Heinrich endast midagi selletaolist võib rääkida.

„Ühe sõnaga, kõik on lõpetatud, või õigem — kõik läheneb lõpule“, ütles Otto viimaks.

„Ma ei tea“, vastas Heinrich õlgu kehitades.

„Aga mina tean“, kinnitas Otto. „Mina olen midagi selletaolist läbi elanud ja siis oli ikka lõpp lähedal.“

„Aga mis sinna parata, kui ma teisiti ei saa“, püüdis Heinrich end vabandada ja kaitsta.

„Oh jaa! Mõistan sind“, vastas Otto ja tema hääles kõlas kibedus ning pettumus, kui ta nukralt juure lisas: „Kui nõrk sa oled! Seda ma enne ei teadnud.“

„On see nõrkus, kui ma niisugust pettust ei suuda temale andeks anda?“ vastas Heinrich ärritatu't. „Minu tundmus ja endast lugupidamine käsib seda. Ma ei või ometi end alandada ei iseenda ega teiste ees.“

„Pettus“, kordas Otto mõttes. „On see pettuse pärast? Või on ta sind tõsiselt petnud? Teadis tema, mis mõttega sa temale lähenesid? Ja kui ta teada sai, eks ei katkestanud ta siis kõik. Juba ette varuks püüdis ta seda teha.“

„Aga minu ees jättis ta kõik saladuseks. Päälegi varjas ta ka sinu eest, mis tal minuga oli. Nii pettis ta kahte korraga — mind ja sind. See on ometi päevaselge.“

„Minule mitte. Mina ei nõudnud temalt kunagi, et ta minule oleks pidanud pihtima, mis ta tegi või kellega ta läbi käis. Ainukeseks tingimiseks oli: ta ei tohi kellegi teisega nii lähedas ühenduses olla kui minuga. Ja selle vastu pole ta vististi eksinud. Sellepärast pole minul talle mitte midagi etteheita. Mis sellesse puutub, et tal sinu ees saladused olid, siis oleks võinud veel kõik hääks saada: ta oleks võinud ise sulle kõik ülestunnistada. Või

ei usu sa teda tõepoolest mitte? Mina usun, usun sellest silmapilgust, kus ta mind vaikida palus. Aga sa ei läbenud oodata, tormasid talle kallale . . .“

„Läbesid sina ise paremini oodata?“ küsis Heinrich teravalt. „Miks sa ei vaikinud, kui sa temale seda lubasid? Aga sa ei suutnud, kudas pidin siis mina seda võima.“

See oli hoop naelapää pihta, tabades seda haiget kohta Otto hinges, mida ta paar päeva nii hellalt ja asjata oli ravitsenud. Miks polnud ta oma sõna pidanud? Oli see tõepoolest lihtsalt läbematuse pärast? Otto meel oleks rahulikum kui ta seda võiks uskuda. Aga kas ei olnud siin ennem põhjuseks kõige väiklasemad, tühisemad ja egoistlikumad tundmused, mis lõikasid sõprusesse verise naava? Ei, parem selle pääle mitte mõtelda, parem mitte! Sellepärast vastas ta Heinrichile alistunult:

„Sul on õigus, ma talitasin rumalasti, väga rumalasti. Ma ei tea, mis annaksin, et oma sõnu olematuks teha. Tema ise oleks pidanud võima sulle kõik rääkida, sa oleksid pidanud võima tema ausust ja otsekohesust tegelikult tundma õppida ja selleks oleks tarvitanud ta mõni päev aega.“

Otto peatas. Kui Heinrich midagi ei vastanud, jatkas Otto veel vaiksemalt, nagu endamisi:

„Aga mõnikord arvan, et kuigi võiksin oma sõnad olematuks teha, see ometi oluliselt midagi ei muudaks; ei tooks mingit kasu tema enda tunnistus, sina jääksid ikkagi endiseks. Mitte usaldus tema vastu pole sul kaduma läinud, vaid midagi muud on sündinud: on ärganud vana tuntud enesearmastus, loomulik egoismus, mis ütleb —

ainult minu. Puutumatust nõuab ta, naisterahvalt puutumatust. Mõtlesin, et sina oled sellest üle kasvanud, otsustasin seda sinu sõnade järele, aga vististi olen eksinud. Sa talitad, nagu me kõik harilikult talitame. Miks see mul nii väga südamel seisab, ei tea isegi, tunnen ainult, kui valus on pettumus. Aga tema oleks parema väärt, ta on suur armastuses, enesesalgamises. Seda mõistsin viimasel kokkusaamisel. Oli nagu näeksin naisterahvast esimest korda ja mul hakkas enda pärast häbi. Kui ta mind palus, siis tundsin, nagu võiksid ainult suured ja sügavad hinged nõnda paluda ja nagu paluksid nad ikka väikseid, keda nad eksikombel suureks on hakanud pidama."

Heinrich tundis, nagu oleks sõber oma sõnad otse tema pihta sihtinud ja veel piinlikum hakkas tal, kui see küsis:

„Oled sa ise temale kõik tunnistanud?"

„Mul ei ole midagi tunnistada", vastas Heinrich, ehk ta küll teadis, et ta ebatõtt räägib. Vabanduseks lisas ta juure: „Ta pole ju minu käest küsinud."

„Pole küsinud . . . Aga miks sina siis küsid? Missuguse õigusega, kui tema seda ei tee? Sul pole midagi . . . Oled nähtavasti unustanud."

„Ah, see oli ju ammu enne meie tutvust", vastas Heinrich sõbra ees silmi häbelikult maha lüües.

„Ammu . . . On see nii tähtis? Pead sina seda tähtsaks? Kas ammuaegse salgamine tõesti salgamine polegi? Vaata, tema tunnistas sulle isegi oma süütud lapsepõlve patud, nagu sa ütlesid, ta tahtis, et sa teda põhjani tunneksid, ta tegi nagu sina ise olid teda õpetanud, ja tuli kõige suurema usalduse ning otsekohesusega

lootes, et sina oskad sellest lugu pidada, seda õieti hinnata. Sellepärast tahaksin sulle öelda: mine ja tee sina niisamuti, ja teie saate õnnelikuks, kui õnn üleüldse ilmas olemas."

„Ma ei tea, ma'i saa. Õudne on, kui kõige pääle mõtlen. Pidasin teda enne kättesaamata kõrguseks, pühaduseks, aga nüüd näib, nagu võiks teda minu asemel ka iga teine kätte saada — ka minu kõrval kätte saada ja nagu oleks see kõik ainult kerge naljamäng. Kui ta viimast korda siin oli, tulin selle mõtte pääle."

„Ega ometi? . . ." küsis Otto lauset poolitades loomusunnilikult, sest ta oli Heinrichi hääles midagi iseäralikku tähele pannud.

Heinrich tegi liigutuse, mis kõik ütles.

„Sõnad, sõnad, sõnad", kordas Otto nukralt. Ta ei teadnud, miks sai ta korraga nii imelikult kurvaks. Puudus vähe, et tal pisarad silmist oleksid purskanud.

„Ja nüüd tahad sa jätta?" küsis ta Heinrichilt, kuna ta kurgus ja ninas pakitsevat valu tundis. „Mäletad, et sa ise seda millalgi alatuks nimetasid?"

„Igatahes pole ma alatum kui sina ja paljud teised", vastas Heinrich äritatult.

„Kes teab", lausus Otto. „Mina ütlesin talle algusest saadik, mis tal minust loota on, aga sina lubasid temale rohkem, kui täita mõtled; ka võtsid sa temalt rohkem, kui alguses nõudsid."

Heinrich ei leidnud vastust.

„Ma ei tea, kuidas see tuli", ütles ta viimaks, et aga midagi rääkida. „Usu, ma kahetsen seda kõigest hingest."

„Paljuke aitab kahetsus, kui ta tegudele ei kihuta. Ah, meie kõik oleme pühaduse ihaldajad, et teda rüvetada!“

„Mitte mina pole seda pühadust rüvetanud, vaid keegi teine“, sähvas Heinrich päris ägedalt. „Ära pillu oma kive minu aeda!“

„Seda mitte“, vastas Otto rahulikult, „kordan ainult su enda varemalt toonitatud sõnu: iga uue tundmusega mehe vastu sünnib naises uus pühadus, ja ainult selle uuesti sündinud pühaduse rüvetamisest võib siin juttu olla. Mina sinu asemel talitaksin teisiti, arvan, et talitaksin.“

Heinrich tundis enda sõbra ees hävitatuna, abitult otsis ta pääseteed. Juba pidi Otto minema, ilma et ta vastulööki oleks saanud, kui Heinrich äkki küsis:

„Kas mäletad, et ühel neljapäeva õhtul, kus mina Olgaga kokku sain, sina ütlesid ennast ka omaga kokku saanud olevad. Kellega said sa siis kokku, Olgaga või kellegi teisega?“

„Ei kellegiga“, vastas Otto piinlikult kõrvale vaadates. Ka tema pidi oma karika, sõpruse karika põhjani tühendama. „Luiskasin tol korral.“

„Tähendab — valetasid“, toonitas Heinrich teravalt Ottole otsa vaadates. Aga juba järgmisel silmapilgul kahetses ta oma sõna ja tema tooni, kartes et Otto ehk äkki minna võib, ilma et ta kunagi veel tagasi tuleks. Kõike korraga kaotada, väiklases kadedus- ja vihavimmas kaotada, see käis tal praegu üle jõu. Ja nagu abi otsides haaras ta kätega omal pääst kinni, sõnades kahetsevalt:

„Miks ei rääkinud sa mulle tõtt! Siis oleks kõik tulemata jäänud. Seda õnnetumat laupäevaõhtut poleks mul siis olnud ja ka kõik muu oleks ära jäänud.“

„Häbenesin tõtt rääkida, ootasin teda kui narr poisike, tulin endale nii loll ja rumal ette", vastas Otto.

„Mind häbenesid sa! On see vabandus? Pean ka mina ennast nüüd häbenemisega vabandama? Kelle ees? Sinu ees? Kui rumal, lõpmatu rumal on kõik!" Heinrich istus toolile ja surus käed silmi ette.

Lahkudes tundsid nooredmehed, et kõige vastupunnimise pääle vaatamata lõid lõdvenema need sidemed, mis mitme aasta vältusel tekkinud: Ja põhjus? Mingisugused totrad juhtumised, mingisugused tühised valekesed, nagu poleks ka nende kauaaegne sõprus muud, kui ainult arutu juhtumine, sest miks muidu võis ta nii kergesti hävineda. Sõbrad tundsid, et nad vastastikku kunagi täiesti avalikud ja otsekohesed polnud, aga nad tundsid ka, et kui nad seda oleksid olnud, siis nende sõprus juba ammugi kõige nelja tuule poole laiali oleks lennanud, nii läbemata, õrn ja tujukas oli see loomake, mida nad kahekesi aastate kestes olid kasvatanud.

10.

Esimest korda elus tundis Heinrich, et ilmas hakkas igav olema: ei taha kuhugi minna, ei taha kedagi näha, ei taha midagi kuulda, istud kodus ja haudud tuimi mõtteid, tüütavad sind piinlikud tundmused, nagu oleksid kõik huvitavad mõtted ja ergutavad tundmused ilmast kadunud. Ainult himud hulguvad saaki otsides ümber, varitsevad koduski ergil kõrvul ja panevad ajuti südame kõvemini lööma. Ah, kunagi varemalt poleks Heinrich uskunud, et tema süda hakkab kõvemini lööma, kui himud varitsevad kodus saaki ergil kõrvul, varitsevad ja ootavad, nagu po-

leks enam mujal ilmas midagi huvitavat ja nagu oleksid raamatudki ainult pääliskaudsete ajaviide!

Keegi käib ukse taga teises toas värisevail sammel, mõtleb ja astub, punastab ja astub, kardab ja astub, astub siiski ja koputab — tasa, tasa, nii et see vaevalt võiks kosta kolmandas toas asemel lamava vanamehe kõrvu, kes muidu varsi millegi pärast valjusti kepiga vastu põrandat hakkab peksma, kutsudes nõnda oma tütart.

„Sisse," lausub Heinrich niisama tasa, nagu avanevale uksele koputatigi.

„Vabandage," räägib Leeni kogeledes ja punastades ja äkki näib ta teised sõnad unustavat.

„Ma vabandan juba", räägib noormees ruttu vahele.

„Ei, ei", tõttab neiu õiendama.

„Ah ei ole vaja?" küsib noormees segavalt. „Hää küll, kui ei, siis ei."

„Mitte!" hüüab neiu nüüd juba sootuks segaselt. „Tahtsin küsida, kas . . ."

„Ah tahtsite küsida", segab noormees jällegi, „ka seda vabandan."

„Te ei lase mind ju rääkida", mossitab neiu nüüd.

„Andke andeks, ma tegin ju ainult nalja", vastas Heinrich. Neiule meeldib nooremehe kõnetoon, ta pöörab silmad rääkija poole ja tahab oma pooleli jäänud mõtet täiendada, aga enne punastab ta uuesti ja pöördub jällegi kõrvale, nagu peaks ta mõnda häbiasja teatama.

„Tahtsin küsida, kas õlist täna õhtuks teile saab?" lausub ta viimaks.

„Mis siis? Tahate teie hakata lampi õli valama?" vastas noormees.

„Jah, mamma käskis", seletab neiu, ja uue hooga löövad ta paled lõkendama.

„Kus mamma ise siis on, mis tema teeb?"

„Mamma on pesuköögis, tema ei saa niipea", ütleb neiu ja kõrvalestad hakkavad tal ikka rohkem helendama.

„Te rikute ju oma käed ära."

„Ei midagi! Ega ma seda esimest korda tee," vastab neiu uhkustavalt.

„Aga petrooleumi hais jääb külge, kudas te siis veel mandoliinet mängite; ka see hakkab petrooleumist lehkama, mandoliine ja tema hääled, kõik lõhnavad petrooleumist", naljatas Heinrich.

„Eks ma pese nad puhtaks . . ."

„Ah mandoliine ja tema hääle või?" tähendas Heinrich nokkivalt vahele.

Neiu purskas naerma.

„Mandoliine ja hääled siis! Olete teie ka! Käed muidugi."

„Ah käed!" ütles noormees toonil, nagu saaks ta nüüd asjast õieti aru.

„Pesen neid ju mitu korda päevas, näete kui puhtad teised." Neiu astus ukse vahelt sammu nooremehe poole ja sirutas näidates oma käed.

„Ongi puhtad! Ja kui pehmed!" imestas Heinrich sirutatud kätest kinni haarates ja neiut oma poole tõmmates, kuna see häbelikult naeratades vastu pani. Nõnda oskavad naeratada ainult himutsejad neiud, naeratada ja vastu panna, nagu oleks neil sellega tõsi taga. Aga ometi tundis Heinrich, nagu sosistaks neiu talle hõõgavail huulil:

„Tõmba, tõmba kõvasti, ma tahan seda, see meeldib mulle, panen ju vastu niisama, muidu, moodi, lõbu pärast."

Ja noormees tõmbas, tõmbas vastupuikleva neiu otse oma tooli ligi, kuhu ta ise istus, nagu kaoks tal jõud seismiseks.

„Laske lahti, mamma pärast tuleb“, sosistas neiu.

„Tulgu, ei lase.“

„Saan tapelda.“

„Mamma on hää, mammat ma ei karda ja papa siia ei saa.“

„Hakkab teine surema, oigab.“

„Ja mina pean teid sellepärast lahti laskma?“

„Laske!“

„Papa surma pärast?“

Leeni naeris ainult.

„Ah teid kelmi ja vigurivänta!“

„Mis te ütlesite?“ küsis neiu poolkurjalt.

„Kuidas mäng edeneb, küsisin ma“, vastas Heinrich kohtlase lihtsusega.

„Laske mind, ma toon mandoliine, te panete hääle“, rääkis neiu ja vabastas oma käed nooremehe peost. Tasa ja vargsi lipsas ta oma tuppa ja tuli säält varsi mänguriistaga tagasi. Toolile istudes lausus ta:

„Aknast paistab.“

„Kardate?“ küsis Heinrich.

„Ei, aga pärast tõusevad tühjad jutud.“

„Kui tark te olete“, imestas Heinrich.

Neiu naeratas ja tõmbas aknale kardina ette.

Algas mäng, mängu õppimine, mis hästi edeneda ei tahtnud, aga õppimise ja õpetamise õhin oli nii suur, et noormees ja neiu otse vaimustusse sattusid. Sellest vist tuligi, et äkki midagi niisugust sündis, mis ei mänguriista häälepanemisega, sõrmede seadmisega ega mingisuguse muusi-

kaga kokku et käinud: neiu kähupää sattus nooremehe käte vahele, silm d vajusid mõlemad kinni ja huuled jõid uimastavat nektari. Silmi avades ja teineteisele otsa vaadates tundsid nad, et veel, ikka veel janunevad. Näis, nagu oleksid nad juba ammugi janunenud, oma janu aga vastastikku salanud, varjanud, maha surunud. Ah, ometi kord! Juua, juua!

„Ei tohi!“ sosistas neiu.

„Tohib“, vastas noormees niisama.

„Ma karjun!“

„Ma palun!“

„Mamma ei luba.“

„Leeni lubab“

„Ei, ei, ei!“

„Mu armas, kallis, ilus!“

Neiu tundis, et pole suuremat joovastust, pole veetlevamat magusust kui nõnda häbeneda, et sa enam rääkida ega karjudagi ei tihka; kardad ainult, värised mingisuguse suure teadmatuse ees, surud hambad ja silmad kokku ja seisad kui olematuse lävel.

Mänguriist sai aru, et temal kui kolmandal siin enam midagi teha pole, ja ta hüppas kolinal põrandale, kus teda kellegi ogar, arutu jalg hooletult müksas; need kaks olid teda ainult selleks tarvitanud, et teineteist leida, muidu polnud neil tema jaoks ainustki mõtet ega tundmust. Ja kas nad üleüldse mõtlesid. Ehk tulid mõtted alles pärast, ehk ilmusid nad kui tõrvikud, millega tundmustele haualäveni teed valgustatakse.

11.

Pime ja pilves, soe ja sumpas, ei paista kuud ega tähti. Ainult sadama tuled virvendavad üle lainetava merekääru, virvendavad ja heidavad värisevat valgust liivajoomil kahisevaile voogudele ja kivide ümber heitlevaile murdlainetele.

Rannatulede virvenduses ja voogude kohinas kõnnib vaikiv paar, nagu oleks tumm sügis nad keeletumaks teinud. Juba enne kokkusaamist teavad kõndijad, et neid ootab vaikimine, aga ometi tulevad nad, nagu ainult selleks, et piinavat vaikimist maitsta.

Päevade kaupa on noormees iseendas urgitsenud, aga ikka veel pole söandanud ta viimast sõna öelda. Nõrkust, julguspuudust ja valusat kahetsust tunneb ta endas. Aga ta loodab kord nii tugevaks saada, et ta ütelda ja näidata julgeb, kui imenõrk ta on. Ainult nõnda võiks ta endast veel vähegi lugu pidada. Seda tahaks ta, sest muidu on kõik otsas, kõik, Heinrich arvab, et kõik.

Neiu näib seda aimavat ja ta ootab. Päev päevalt paneb ta täñele, kuidas tema hiljutine kangelane nõrgeneb ja usk tema sisse kaob, nagu oleks see kaugete lainete koha, mis tuulega tuleb ja tuulega läheb. Jäävad järele mingisugused seletamata raasukesed, mida uhuvad südamepisarad. Jääb järele tühjus, kõike masendav tühjus. Neiu tunneb, süda võib nii tühjaks minna, et ta tema raskuse all kokku langeb. Ei ta tea, millega tühjust täita, millega südant kergitada, ei ta tea seda öösel ega päeval. Vana usk on läin'd, usk mehe sisse, keda ta kord jumaldanud, ja uus usk, usk iseendasse, on nii visa tekkima. Valusalt

kahju on ilusast unenäost, mis paistis nagu mingisugune kauge kaljuloss.

„Kaua me vaikime?“ küsib noormees tasakesti, nagu pelgaks ta oma häält.

„Milleks seda küsid?“ vastab neiu.

Ja jälle vaikivad nad. Aga pole hää, et noormees ja neiu käivad tummalt teineteise kõrval, kui virvendavad kauged tuled ja kohisevad lained rütmilisel käigul. Tulevad mõtted, tõusevad tundmused, tulevad halvad mõtted ja tundmused, tumm paar tunneb, et tulevad. Sellepärast lausub noormees jällegi natukese aja pärast:

„Kas me ei istuks siia pingile.“

„Istume,“ oli neiu nõus.

„Mäletad sa veel seda ohvrit, mis sa lubasid tuua?“ küsib noormees.

„Mäletan,“ vastab neiu sõnakehvalt.

„Ja sa tahaksid ikka veel ta tuua?“

„Kahtled sa?“

„Aga oled sa hästi järele mõtelnud, mis sa sellega teed? Alguses oli teatud õhin, mõtlesin, et ehk muudad pärast oma arvamist.“

„Mis siis, kui ma tõepoolest oma sõnad tahaksin tagasi võtta?“ küsis neiu jonnakalt ja ootas nüüd hirmuga kõigele lõppu.

Noormees jatkas küsimist vastamata oma endiseid mõtteid.

„Ja mis pääasi: oled sa seda hästi tundma õppinud, kellele sa selle ohvri tahad tuua? Aimad sa, kes ja mis mina olen? Veel neil päivil, kus ainult sinu oma tahtsin olla, olin seda ka kellegi teisele.“

„Heinrich!“ hüüdis neiu ja kramplikult haaras ta nooremehe käest kinni. „Siis oleme mõlemad ühesugused patused,“ sosistas ta palavalt „Mõtlesin sagedasti, et hää oleks, kui ka sina väärataksid, siis tunneksid ometi, kui nõrgad me mõnikord oleme, ja siis oleks ka minul sinule midagi andeks anda.“

Olgal hakkas korraga hää ja kerge, nii et oleks tahtnud laulda ja hõisata ja oleks võinud tantsima minna voogavale merele, merekohinale, virvendavaile valguskiirtele — nii kerge ja hää hakkas korraga Olgal. Tuli mingi uus õrnushoog nooremehe vastu ja kõhelemata andis ta oma tundmustele voli — nüüd julges ta seda.

Heinrich kahetses oma patutunnistust, sest niisugust pööret polnud ta tahtnud. Ometi ei suutnud ta jagatavaile õrnustele vastu panna ja hakkas neid tagasi andma. Nõnda olid nad veel kord õnnelikud. Neiu arvas, et nüüd kõik hääks pöördub, aga nooremehe rinnas asus endiselt õudne tundmus, kuigi üürike kirgede mäng selle silmapilguks lämmatas. Tahtmata oli ta neiule uut lootust annud ehk ta küll oli mõtelnud sihtida vahekorra lõpetamise pääle. Paratamata tulid talle meele paksud, pehmed käsivarred, ümarik lõug, himutsevalt hiilgavad pilussilmad — ah! ei ole kerge ütelda, mis talle kõik meele tuli, kui ta istus õudse tundmusega pingil neiu kõrval ja mõtles kellegi teise pääle. Ta teadis, varsi saab tal ka neist kenadusist himu täis, varsi ootab teda ka sääl ükskõiksus, aga veel kõrvetavad närvid, veel joovutavad ihad.

Pingilt tõustes, et puiestiku kaudu linna tagasi minna, hoidis Olga end nooremehe ligi, nagu kataks jällegi õrnusloor ilma. Heinrich laskis seda vastupanemata sündida.

Ta tundis, kuidas neiu jalad astumisel painduvalt nõtkusid ja kuidas ta, nagu kokkuvajumist kartes, end tema käe najale toetas.

Kui Heinrich väsinult ja tüdinenult oma hooviväravatele lähenes, kuulis ta, kuidas raatuse kell kaksteistkümmend lõi. Selle pääle vaatamata oli Leeni ometi veel ärkvel ja köhatas, nagu tahaks ta seega end meele tuletada.

„See valvab minu järele," mõtles noormees asemele pugedes ja tal oli häämeel, et on keegi, kes tema järele valvab, teda ootab.

12.

Järgmisel hommikul tahtis emand Martin teada, kuidas Leeni muusika edeneb, ja kaebas, et tütrel sellest juba himu kipub otsa saama. Heinrich püüdis Leenit vabandada, sest ega alati mängida või, mängus on vabadus pääasi, mängus ja kunstis.

„Aga ega ta teid liig sagedasti tülitamas käi?" küsis emand. „Ma olen ise ühtepuhku toast ära, kardan, et mõni teab, mis rumalusi ta võib teha. Näete isegi, ta on ju alles päris laps."

„Laste päralt on taevariik," naljatas Heinrich. „Lapsed ei või kellegile liiga teha, olge päris mureta. Küllap juba mina ise end kaitsen. Päälegi on teie tütar juba nii suur ja mõistlik."

Emanda huulil muheles naeratus, kui ta rääkis:

„Nojah, arvasin kohe, et vanamees tühja räägib. See tahaks et keegi alatasa tema juures seisaks, kardab teine ju surma. Juba aasta otsa on see nõnda — ikka kardab

teine üksipäinis surma. Ma ütlen küll talle, et ega sa ometi taha mind või Leenit endaga ühes hauda viia. Kõik surevad üksi, üks varem teine hiljem, surmas ei ole seltsimeest. Või nagu oleks kahekesi kergem. Aga tema ei taha üksi, teised olgu aga juures. Vahel ütleb teine, et ega ta surma niiväga karda, vaid tema tahaks enne mulle midagi öelda ja kardab, et ei saa, sureb äkki enne ära. Eks sa räägi siis nüüd kohe, mis sul südame pääl kipitab, ütlen mina, aga ei taha seda ka, nagu loodaks jumal teab kui kaua veel elada. Ise vaatab nii iseäralikult mulle otsa."

Päev läks Heinrichil, nagu mitmed tema eelkäijadki: visalt, pikkamisi, raskelt. Pääle lõunat koju tulles tundis ta suurt väsimust ja viskas asemele pikali, et pisutki puhata katsuda. Vaevalt ilmus rammestav uneuim, kui pererahva toast uksele tasakesti koputati.

„Olge hääd!" hüüdis Heinrich harilikul viisil.

Uksele ilmus Leeni tusasena ja kohmetuna.

„Ma vist segasin teid, tahtsite puhata," ütles neiu nagu etteheitvalt.

„Ei ole viga, muidu niisama pikutasin," lausus Heinrich.

„Mõtlesin, et olete ehk väsinud, tulite eile hilja koju."

„Jah, te olite alles üleval."

„Ei . . . magasin," vastas neiu viivitades.

„Aga ma kuulsin teie köhatamist ja see kostis, nagu oleksite alles ärkvel? Valvasite? Olete pahane? Minge ikka! Kas siis minu Leenike võib pahandada."

„Minu Leenike, minu Leenike," osatas neiu, „aga õhtul tulete alles kell kaksteistkümmend koju. Teil on ükskõik, kas mind on olemas või ei."

Neiu seisis voodi otsas ja nuttis. Heinrich püüdis teda vaigistada.

„Nagu ma ei teaks, kus te olite. Jällegi selle juures, kes viimasel ajal siin käib. Ta on ju ilusam kui mina. Aga te ei teagi, kes ta on. Enne käis ta kellegi teisega, kõik räägivad, „Kolmes kuradis“ käis ta, aga mina pole kellegiga enne olnud, ainult teiega.“

Neiu ümarikud õlanukid liikusid ikka ägedamalt — nutt muutus nuuksumiseks.

„Leeni, mu Leeni“, hakkas Heinrich, „see oli ju viimane kord, enam ei lähe ma iialgi temaga. Võta käed silmade eest ära, nõnda“, — noormees võttis neiu käed silmi eest ära,— „ja pühime silmakesed ilusasti kuivaks,“— ta hakkas pisaraid rätikuga kuivatama. Leeni huulile ilmus juba naeratus. „No nii, no nii“, kiitis Heinrich ja lisas kelmikalt juure: „naerame ja mängime, mängime ja naerame“. Neiu punastas, kuigi silmad alles pisaraist hiilgasid. Nõretaval pilgul vaatas ta nooremehele otsa, kes talle meelitussõnu rääkis, nagu lapsel palgeid silitas ja käsi suudles.

„Ma kardan, et te mu maha jätate ja tema juure lähete“, rääkis Leeni. „Kas tema siis teie meelest nii ilus on? Ma ei tea, mis need meesterahvad temas leiavad. Ta on ju vana, ta on minust mitu aastat vanem.“

„Tean, õige, usun, minu Leeni ei valeta“, vastas Heinrich, kuna tal endal oma sõnade üle häbi hakkas. Ta imestas, kuidas ta küll korraga nõnda rääkida võib. Aga neiu himutsevaid silmi nähes ja tema pehme keha hõõgust tundes, arvas ta mõistvat, kust võttis ta oma sõnad. O, lõpuks oli tal praegu üks kõik, mis sõnu ta pidi rääkima, ainult kui neiu oleks endine, kui ta oleks andumus ise.

Siis võib silmapilk tulla, kus nad vaikides teineteist kõige paremini mõistavad ja kus vaikimine saab kõige joovastavamaks ning magusamaks avaldusviisiks.

Kui Leeni läks, vahtis juba pimedus aknast sisse. Heinrich süütas lambi, et midagi lugema hakata. Juba ammugi polnud ta selleks mahti leidnud. Laual seisid tal kaks raamatut lahti: Marcel Prevost' romaan „Tugevad naised“ ja Bebeli „Naine ja sotsialism“. Need raamatud tõid talle tema hiljutised elumõtted meele. Elavate kujudena liikusid silme ees lugemisega ammutatud ideed ja ideaalid ja nende najal sepitsetud elujuhtnöörid. Aga kuhu olid need äkki jäänud? Kes või mis oli nad hävitanud? Raamatute varal oli ta omale nii ilusa elutee valmistanud, mida ta veel praegu õigeks pidas, aga ometi oli ta, ei tea miks, mingisugusele teisele rajale sattunud, millest pääsemine nii raskena tundus: ta oli sattunud arutumate himude ja tujukate tundmuste siiraviiralisele urgasteele, mis ei juhatanud nähtavasti ühegi suurema eesmärgi poole. Jõuab ta siit veel kunagi lahkuda või teevad seda tema asemel mõned teised? Kas on üleüldse mingit muud teed olemas või on kõik ainult ettekujutus, petlik meeltemäng? Kui ta teaks! Kui keegi öelda võiks, nii et ta usuks! Hiljutiste elavate ideaalide surnud avaruses luuravad ainult paastunud himud ja ahnitsevad saaki näljaseil silmil . . .

13.

Kopp, kopp, kopp!

„Sisse!“ hüüdis Heinrich.

Tuli Otto. Tuppa astudes jäi ta keset põrandat seisma ja laskis silmad ümber käia, nagu otsiks ta midagi

iseäralikku. Aga kui ta nähtavasti midagi ei leidnud, peatas ta pilk laual olevail raamatuil, pööras ühte kaant ja luges endamisi:

„Tugevad naised.“

„Laual ja lugemata“, vastas Heinrich tähendusrikkalt.

„Mitte ainult laual, ka elus“, lausus Otto.

„Tunned sa neid?“

„Sina mitte?“

Heinrich näis pead raputavat.

„Imelik“, tähendas Otto.

„Kõik on nad ühest kohast nõrgad, igaüks omast kohast.“

„Nad armastavad meid liiga, aga meid ei tohi liiga armastada, kedagi ei tohi liiga armastada, iseendid peaksid nad selle asemel rohkem armastama.“

„Vististi! Siis hakkaksime ehk ka meie neid rohkem armastama.“

Sõbrad vaikisid.

„Tead sa uudist?“ küsis Otto natukese aja pärast. „Mulle teati rääkida, et Olga käia sinu poole. Tervel jutul on teatud maik juures.“

„Aga tead sa minu uudist?“ vastas Heinrich jälgival toonil.

„Missugust?“

„Olga käia sinuga „Kolmes kuradis“.“

Otto tegi suured silmad.

„Siis ometi on see teada“, ütles ta ehmunult. Ja kui Heinrich selle pääle ainult tähendusrikkalt vaikis, ütles Otto: „So, või nii kaugel oleme . . . ta on hävitatud . . . Ja missugusele otsusele sina oled jõudnud?“

„Veel mitte mingisugusele.“

„Kas sa üleüldse jõuad?“

„Loodan . . . lähemal ajal.“

Otto silmitses sõpra, aga mitte midagi ei mõistnud ta tema näost lugeda. Sellepärast ütles ta:

„Olen risti ja põigiti selle küsimise üle järele mõtelnud, ogaraks võib minna. Vahel näib mulle kõik nii arusaadavana, aga siis ei mõista ma enam midagi ja küsin: mis on ja mis ei ole mitte? Sı toonitasid ikka: kõige päält inimene. Aga kuhu on siis nüüd temas inimene jäänud? Või leidsid temas ainult naise?"

„See'p see ongi, et läheme otsima inimest ja leiame ikka naise, aina naise", vastas Heinrich. „Ei olegi inimest, on ainult naised ja mehed, isased ja emased, sigitajad ja sünnitajad."

„Siis on muidugi otsas", ütles Otto.

„Võimalik, aga ma pole veel kindel."

„Küllap sa kindlusegi saad, mehed omandavad ikka teatud kindluse, tean seda omast käest. Kahjuks olen aga mina kahtlema hakanud, nagu oleksin endas inimese leidnud, endas ja ka temas, nimelt just temas . . . just sinu kaudu . . .", rääkis Otto hooti, nagu avaks ta alles praegusel silmapilgul sõnul väljendatud tõeasja.

„Nõnda leiaksime mõlemad, mida me pole otsinud ega ka kaotanud", tähendas Heinrich

„Võidakse isegi leida, mida olemaski pole" ütles Otto.

„See oleks juba raskem."

„Mis sest, mõned armastavad raskustega võidelda. Näituseks sina: sa leidsid tema teguviisis mingisuguse petmise, mida vaevalt olemas on "

„Ah, jäta seda! Petmine on siin kõrvaline asi, see on iseenesestki mõista", vastas Heinrich kärsitult, nagu oleks tal mõnda haiget, hella kohta puudutatud. „Aga kui ma selle pääle mõtlen, mis teised võivad rääkida, kuidas

tema pääle vaadatakse, mind õlgu kehitades haletsetakse, siis ei tea ma, mis minuga sünnib. Hakkan teiste silmadega tema pääle vaatama ja mul on, nagu oleks ta üks neist, kes õhtuti tänaval meestele silmi pilgutavad ja paljulubavalt naeratavad."

„Issand Jumal!" hüüdis Otto. „Mis on sinuga sündinud?" Tema silmis oli see naine peaaegu pühaduseks muutunud ja nüüd pidi ta sõbra suust niisuguseid sõnu kuulma.

„Mitte midagi iseäralikku", vastas Heinrich. „Aga luba küsida: kes on need tänaval naeratajad? Iseenda müüjad, vastan ma. Aga kust algab müümine, kus on piir? Ostetakse maiustusi, pidupiletid, kingitusi · Kas pole juba siin enesemüümise algidu olemas?"

„Mitte see pole tähtjas, mis ostetakse, mis kingitakse, vaid mis mõttega, mis eesmärgiga", rääkis Otto vahele.

„Mõte . . . eesmärk. Ütleb keegi oma maiustuste ja kingituste eesmärki? Nimetab ta teda õige nimega? Kui näituseks sind ja teda võtta: oled sa talle midagi ostnud või kinkinud?"

„Mõnda väikest tühja-tähja, millest rääkidagi ei maksa", vastas Otto piinlikult.

„Ja ta võttis vastu?"

„Imelik! Miks siis mitte? Mälestuseks."

„Ütle parem meelituseks, sest mida pidi mäletama, kui te algusest saadik teineteist mäletada ei tahtnud, ei mõelnudki."

Mehed vaatasid tummalt üksteisele silma.

„Vaata, niisugused mõtted tõusevad mul ja südames hakkab õudne ja külm", rääkis Heinrich natukese aja pärast.

„See on ju liialdus, peaaegu meeletus", püüdis Otto seletada. „Nõnda oleks ju ka abielu ainult ostmine ja müümine."

„On ka sagedasti."

„Aga miks siis seda ometi tehakse ja miks naisele seda ette ei heideta, kui ta end abieluks müüb?"

„Võta kinni miks."

„Ah, mine nüüd ikka! Asi pole selles! Milleks enestega pimesikku mängida. Ka abielu heidame naistele ette, aga ainult siis, kui nad selleks oma esimest armastust meile pole müünud. Juba paljas teadmine, oletamine, et naine oleks võinud ehk oma esimese armastuse enne meid kellegile teisele kinkida, ajab meid marru. See on kõik ja muud midagi."

„Siis tehtagu, nii et ostmise ja müümise mõte või võimalus sugude vahelt kaoks."

„Kes saab selle mõtte vastu võidelda. Enamisti teevad meesterahvad sellepärast kulusid, et neil suurem sissetulek on — see on kõik."

„Nüüd leidsid ehk päris soone. Sellepärast arvangi, et seni kui naisterahvas on sunnitud mehe näppude vahelt ootama, ta ennast iga sammu pääl müüb, olgu abielus või muidu."

„Ja sellepärast pead sa Olga jätma?"

„Mitte seda! Ma ei tea. Aga siin on midagi", ütles Heinrich rinnale näidates. „Ma ei tea mis, sõna ei leia avaldamiseks, aga midagi on."

„Sääl on nõudmine naise esimese armastuse järele, mida see õnnetumal kombel kellegile teisele on annud. Asi on seda rumalam, et see teine olen mina, keda sa tänini oma sõbraks pidasid. Ja nüüd lähevad naine kui ka sõprus; mina arvan, mina tunnen, et lähevad; meeletus oleks seda püüda enestele salata, meeletus sellepärast, et me nõnda asjata üksteist vaevame. Kahtlemata oleksid sa Olga

ammugi visanud, oleks mängusse segatud keegi võhivõõras, mitte aga õnnetul kombel mina. Seda oleks tahtnud sulle juba alguses öelda, aga ma lootsin, et sina ehk sellest igapäevasest elujandist pisutki kõrgemal seisad ja kuidagi endaga valmis saad. Aga nüüd venib kõik nii pikale, et ma ei tea, millega see viimaks lõppeda võib. Olen päris otsekohene ja avalik, kui sulle ütlen, et mul on Olgast kahju, sest tema kannatab kõige rohkem. Olen teda üks ja teine kord tänaval näinud, ma ei tunne teda enam ära. Katsusin temaga rääkida, ta ei vastanud: kirjutasin talle kaks korda, ta saatis kirjad avamata tagasi, läksin sinna, aga ta laskis öelda, et teda kodus ei ole. Mina kardan, tema saab otsa, kui sa teda kauemini piinad. Tee nii või teisiti, aga tee midagi, otsusta, lõpeta see jant. Ja ära võta mind, meie vahekorda arvesse, siis on kergem, lihtsam. See on minu soov, palve, võib olla minu viimane soov ja palve sinule kui sõbrale."

Otto hääl värises ja tema silmis virvendas erev helk. Heinrich uskus, et Ottol on tõsi taga ja tal hakkas, ei tea miks, imelikult piinlik. Ehk sellepärast, et Otto seda oli väljendanud, mida tema ise polnud söandanud või osanud.

„Vastad sa mulle midagi?" küsis Otto, kui Heinrich vaikis, ja tema hääles kõlas nüüd juba mingisugune käskiv, nõudlik toon.

„Ma püüan võimalikult pea su soovi täita", ütles Heinrich.

„Tänan", vastas Otto lühidalt.

Nõnda lahkusid nad.

14.

„Herra Orisoo! Herra Orisoo!“ sosistas Leeni laupäeva öösel kella kolme paiku toauksele koputades ärevalt. „Kas magate? Ei kuule?“

Aga kuidas ei oleks pidanud Heinrich kuulma, ta polnud ju veel silmagi kinni saanud.

„Mis on? Mida soovite?“ vastas noormees.

„Mamma palub, me kardame, papa hakkab surema tulge...“

Leeni hääles oli nutt ja hirm.

„Ma tulen kohe“, vastas Heinrich.

„Ruttu, ruttu“, palus Leeni ärdalt, „ma kardan“.

Heinrich ruttas. Aga seks ajaks, kus ta riided jõudis selga ajada ja haige tuppa minna, oli see juba lahkunud. Emand Martin põlvitas surnu peatsis, Leeni seisis kõveras, käed silmi ees, jalutsis ja nuttis.

Rahuliku, uuriva, peaaegu uudishimuliku pilguga vaatles noormees surnut, kellest ta tema elupäivil nii sagedasti kuulnud, mitte kordagi aga oma silmaga näinud. Harv hall habe kattis lõuga, punakas juus hoidis raskelt pää ligi, nagu oleks teda millegagi võitud, lõug ja nina olid imelikult teravad ja tükkisid isemeelikult ette. Mis aga Heinrichile iseäranis silma torkas, oli näoilme sügav rahulikkus, täieline ükskõiksus, nagu poleks siin põlvitajat naist ega nutvat neidu. Heinrich ei teadnud, miks just see üliloomulik rahu tema tähelpaneku köitis, alles pärastpoole arvas ta seda mõistvat. Ja nagu oleks temalgi osa sellest, kes nii kõigest jõust enda asemel välja oli sirutanud, tundis ta mingisugust seletamata kalkust leinajate vastu.

Nooremehe tulekul tõusis emand Martin püsti ja

pühkis silmi, Leeni pöördus abiotsivalt Heinrichi poole ja tegi liigutuse, nagu tahaks ta end tema najale toetada, mispärast see loomusunnilikul hirmul sammu tagasi astus, kartes mingisugust haledat ja armast perekondlikku etendust. Neiu mõistis nooremehe tõrjuvat liigutust ja meeletult langes ta silmili surnu asemele ja nuuksus.

Emanda kuivanud huuled tõmmutasid ja Heinrich ei mõistnud, kas nad nutta või naeratada tahtsid.

„Juba pani silmad kinni", ütles ta. „Wabandage, et teid tülitasime, ega mina ise nii väga, aga tema, Leeni, — laps rumal — kardab . . . Kui ta oma tunnikese tundis lähenevat, sai ta nii rahutumaks, hirmus rahutumaks. Ma küsisin, et mis tal on. Ei vastanud midagi, vaatas ainult Leeni pääle ja tegi pääga väikse liigutuse. Saatis siis Leeni teise tuppa, mõistsin, et tahab minule midagi nelja silma all öelda, võib olla seda, mida ta alati meele tuletas, kui ta surma kartis. Hakkas teine siis rääkima, ei jaksanud hästi, sõna haaval ainult, mõtles ja ütles; nutt kippus omal pääle, aga ei saanud nutta, silmi ei tulnud pisaraid. Mõtlesin, et varem oleks pidanud seda tegema, siis oleks ehk veel nuttu olnud. Ja mõtelge ometi: kõik oli tal meeles, kõik rääkis ta, kõik tunnistas üles. Mul sai nii hale meel, kui ta ütles, et ta mõnikord minu vastu halb olnud. Mis halb nüüd, ütlen mina, ehk mis nüüd sellest veel meele tuletada, nüüd saad kõigest halvast lahti. Ta ajas pääle, et ma talle kõik andeks annaksin, ja et ma selle täheks teda suudleksin. Jumal halasta küll! Kümned aastad polnud tal seda enam meele tulnud, aina porises ja porises teine, niisugune loomus oli tal, niisugune tõre . . . Ja kui ta ei jätnud, siis suudlesin teda. Kallis taevas, missuguseks

ta nägu siis muutus! Nagu praegu: rahulikuks ja õnnelikuks sai ta ja küsis: „Kas mul on juba surnuhais küljes?“ Kui ma midagi ei saanud vastata, ütles ta: „Kui ma ära suren, siis võid uuesti mehele minna, mina sind enam ei keela . . . .“ Armas aeg! Uuesti mehele! Mina veel mehele! Kaheksa pikka aastat tõusid mul silme ette, kaheksa aastat, kus ta siin samas voodis lamas. Ja eelmised aastad. Kunagi polnud ta minult midagi andeks palunud ja teisest mehest ei tohtinud ma piuksatadagi . . . Ja siis lähenes ta tunnike. Kui ta viimast korda hinge tagasi tõmbas, oli tal nagu parem, süda oli kergem . . .“

Emanda jutustus kostis vaikse palvetamisena ja tema parem käsi nokitses suu juures, nagu oleks sääl palvehelmeid lükkida.

„Ma peaks minema omale pesemiseks abi kutsuma, kas jääksite seniks Leenile siia seltsiks“, ütles emand Heinrichile pärast seda, kus ta jutustusega oma südant oli kergitanud. „Või ehk kardate?“

„Minge ikka“, vastas noormees, „milleks karta; võite minna küll, olge hääd.“

Neiu tegi mingisuguse sõnul seletamata liigutuse ja Heinrich tundis äkki, nagu seisaks see liigutus ühenduses mõttega — nooremehega üksi jääda siia surnu juure. Ei tea miks, aga Heinrichis ärkas mingisugune kartus, ebamäärane hirm.

„Võtke tütar omale seltsiks kaasa, ma jään üksigi siia“, ütles ta emandale.

„Ega mina karda“, vastas emand. „Mis temast karta! Juba elupäivil ei saanud ta end liigutada, mis siis veel nüüd.“

„Pimedas on ikkagi pisut õudne“, seletas Heinrich, „ja mina jään häämeelega üksi siia.“

„Noh, tule siis päälegi kaasa“, pööras emand tütre poole.

„Ma ei taha, ma kardan pimedas“, hädaldas Leeni, aga imelikul viisil ei saanud Heinrich tema sõnu ega hääletooni uskuda. Ei ta kartnud, tal pidi mõni muu põhjus olema, miks ta emaga kaasa ei tahtnud minna. Aga tema, Heinrich, kartis, kartis tõepoolest neiuga üksi jääda surnu juure, seda tundis ta ikka selgemini. Sellepärast rääkis ta:

„Aga te peate ju emale seltsiks minema, olge mõistlik.“

„Ma võin ka üksi, kui ta ei taha“, lausus ema.

„Mispärast“, rääkis Heinrich tungivalt, „mina ei karda ju siin valges, tule juures, aga teie lähete pimedusse, siis minge ometi kahekesi.“ Ja Leeni poole pöördudes lisas ta juure: „Preili, olge nüüd mõistlik, võtke endid kokku ja minge mammale seltsiks. Ega te ometi mõni halb laps ole, kes vastu tõrgub.“

„Tule juba, mis sa endast niisama ajada lased“, ütles nüüd ka emand ja Leeni läks, aga enne viskas ta nooremehele pilgu ja see arvas selles tulist viha lugevat.

Heinrichil langes nagu raske kivi südamelt, kui naised kahekesi läksid. Hirmu ja mingisuguse pöörase himuga segatud ärevus kadus kehas surnuga üksi jäädes. Jälle vaatles ta tema harva halli habet ja imelikult teravat nina ning lõuga. Näoilme oleks nagu veel rahulikumaks muutunud, keha end nagu veel enam asemel välja sirutanud. Miks või kuidas, aga mingisuguse keerulise hingelise protsessi tõttu kaotas Heinrich oma endise ükskõiksuse ja sai hellaks ning härdaks seletamata nimetu ees. Vähe puudus, siis oleks võinud ta põlvili langeda, ja nutta ning palvetada, nagu oleks tal midagi andeks paluda sellelt, kes nii

üliloomulikus rahus enda oma voodis välja oli sirutanud. Veel enamgi! Heinrich võiks põlvitada isegi siis, kui tal kellegilt midagi pole andeks paluda, ta põlvitaks ainult, sest ta on surnuga üksi, ja nõnda tunneb ta iseenda üksildust nii hirmus teravalt. Ta tunneb, nagu peaks surnul keegi nägematu, seletamatu, aimamatu seltsiks olema, tema kõrval, tema ümber lamama või lehvima, aga temal, Heinrichil, kes üksinda surnu juures valvab, temal pole kedagi ei kõrval ega ümber, tema on täiesti üksi. Kunagi pole Heinrich sel määral tunnud, et ta on nii hirmus üksi. Üksiklasena on ta täninigi elanud, kõrvale hoidudes ümbritsevast igapäevsest askeldusest, teda tundma õppides teiste sõnade, loetud raamatute järele. Nõnda leidis ta, et ilm on halb ja et tema asemele peaks panema midagi uut ja paremat. O, ta arvas teadvat, mida paneks ta praeguse halva ilma asemele! Aga nüüd, täna, kus ta oli üksipäinis surnuga, nüüd ei teadnud ta enam midagi, ta teadis ainult, et ta oleks tahtnud põlvitada ja nutta, nii hellaks ja härdaks läks meel.

15.

Laupäeva hommikul tõusis Heinrich voodist siniviirudega silme all: ta oli raske öö üle elanud. Enne toimetusse minemist kirjutas ta kaks kirja ja saatis nad ekspressiga ära: ta kutsus Otto ja Olga täna õhtul kella seitsmeks oma poole.

Päev läks võrdlemisi rahulikult mööda, sest öösel oli ta otsustanud veel täna kõik lõpetada, Otto ja Olgaga lõpetada. Küll teadis ta, et sellega tema elukimbatused kaugeltki möödas pole, et korda ootab veel teine küsimus, mis

on niisama tüütu kui eelminegi, veel tüütum ja rumalam. Ah, eile öösel surnuga kahekesi olles oli ta äkki mõistnud, kui hirmus rumal on see teine küsimus!

Heinrich pidas aru, kas ta oma õhtuste võõraste vastuvõtmiseks midagi suupäralist ei peaks muretsema, aga ei — see oleks kõlbmata, see oleks peaaegu naeru ja pilke taoline kavatsetud silmapilgul. Nõnda ootas ta oma võõraid tühjade kätega.

Olga tuli pisut varem. Kõige ükskõiksemaist asjust rääkis Heinrich talle Ottot oodates. Kui see viibis, sai Heinrich kärsituks ja vaatas mitu korda kella, kartes, et oodatav vast ei tulegi.

„Ootad sa kedagi või on sul kuhugi rutt?" küsis neiu, kes nooremehe ärevusest aru sai.

„Ootan kedagi", vastas Heinrich.

„Mina lähen siis ära", ütles neiu püsti tõustes.

„Ei, sa ei lähe mitte", tähendas noormees ähvardaval toonil

„Miks siis mitte?" küsis neiu põnevalt.

„Mina ei luba", vastas noormees kindlalt.

„Ma ei saa aru", hakkas neiu.

„Varsti saad."

„Kes tuleb siia?"

„Meie mõlema hää tuttav."

„Herra Leiser?"

„Tema ise."

„Siis ei jää mina mitte."

„Sa ei pääse enam minema, oled hiljaks jäänud", ütles Heinrich, kes Otto sammud trepil arvas tundvat.

Nii oligi: Otto tuli. Sisse astudes kohmetas ta pisut.

„Vabandage", ütles ta siis, „ma olen vist kohatumal ajal sattunud, jäin hiljaks, ei saanud varem", pööras ta Heinrichi poole.

„Otse selle vastu", ütles see, „sa jõudsid just õigel silmapilgul, muidu oleks ehk mu teine külaline plehku pannud. Ole hää, võta istet."

„Mis püha talitus teil siis on?" küsis Otto naljatada katsudes, sest ta ei teadnud, kuidas küll seda tuleb mõista, et Heinrich teda ühes Olgaga oma juure oli kutsunud. Otto otsis neiu pilku, aga see vahtis piinlikult põrandale või kuhugi kõrvale.

Silmapilguks valitses toas surmlik vaikus: võõrad ootasid, Heinrich otsis sõnu, ainult ukse taga plõnnitas Leeni tasakesti mandoliinet, mis häälest ära oli ja mida ta nii häämeelega oleks tahtnud Heinrichi kätte tuua hääle panna.

„Nüüd oleme siis kolmekesi koos", hakkas Heinrich kivinenud pilgul otse oma ette vaadates. Olgal jooksid külmajudinad üle keha. Otto silmitses sõpra.

„Ootasin seda silmapilku", jatkas Heinrich, „tahtsin viimase oma südame päält ära ütelda, palju ei ole seda . . ."

Ta peatas, sest ta ei leidnud parajaid sõnu ja talle näis korraga kõige suurema rumalusena, et ta Olga ja Otto oma juure oli kutsunud. Seega oli ta oma häbile krooni pähe vajutanud. Ja nagu tahaks ta sõnadega mingisugust narrimütsi teiste eest varjata, hakkas ta huupi rääkima:

„Nähtavasti mõistate mind niisamutigi, te saite m'ust enne aru, kui ma ise. Palju peab enne kannatama, kui inimene end mõistma hakkab, veel rohkem peab ta teisi piinama, et nendest aru saada. Vaatasin nende sammude

pääle, mida astuda tahtsin, mille astumist teie tahtsite, ja mulle näis — nad on aastasadade pikkused. Tundsin enda üksinda olevat ja hakkasin kartma, niisugune arg ja pelgur olen ma. Kartsin aastasadade pikkuseid samme! Jalad olid nendeks nõrgad ja lühikesed. Jätkus ainult jõudu, et tunnistada: ma olen nõrk ja pelgur, ainult selleks jatkus jõudu, paljud ei suuda sedagi . . ."

„Armas inimene, ka selleks ei jätku sul jõudu, muidu ei kulutaks sa niipalju asjata sõnu", tahtis Otto vahele tähendada, aga kui ta enne pilgu Olga pääle heitis, jäi ta nõutumalt vait, nii piinlikult mõjus temasse neiu nägu.

Heinrich rääkis edasi, ehk küll ükski enam tema sõnu tähele ei pannud, peaaegu ka ta ise mitte. Ta kartis lõpetada, sest siis pidi ju kõige piinlikum silmapilk tulema. Mõni teab, kaua see õudne seisukord oleks kestnud, kui mitte neiu poleks otsustanud: äkki tõusis ta sõnalausumata püsti ja läks ukse poole ja nagu kardaks ta, et teda veel võidaks minemises takistada, kahmas ta ägeda kiirusega ukse käerauast kinni, kiskus ukse lahti, jättis ta lahti ja põgenes mööda treppi alla. Otto jooksis talle sõnalausumata järele. Heinrich tõusis toolilt ja jäi keset tuba seisma. Vähe puudus, siis oleks ta kahele põgenejale järele tõtanud, kas või palja pääga ja paljajalu, nii viletsana ja armetumana tundis ta enda praegu. Aga siis kuulis ta, et Leeni ikka veel tasakesti häälest läinud mänguriista plõnnitab, ja ta pani ukse kinni, mille Olga pärani lahti visanud, ning langes murtud meelel toolile.

*

Pimedal hoovil neiule järele jõudes hüüdis Otto:

„Preili! Preili Kamar!"

Aga neiu ei vastanud ega peatanud, kuuldavasti lisas ta sammu. Otto pistis jooksu, et enne neiut tabada, kui ta tänavale jõuab. Just hooviyärava ees haaras ta temal nagu vihaga käest kinni ja ütles:

„Kuulge! Pidage!"

„Laske mind! Mis te minust tahate?" vastas neiu ägedalt, omal pisarad kurgus.

„Tahan rääkida."

„Mina ei taha! Laske lahti!"

„Ei lase! Teie peate mind kuulama!"

„Ei!"

„Peate!" kinnitas Otto ja tõmbas neiu väevõimuga hooviväravate pimedasse nurka. Neiu värises viha pärast.

„Ma karjun, kui te lahti ei lase!" ähvardas ta.

„Karjuge, aga kuulake mind", vastas noormees.

„Mis te siis tahate?" küsis Olga nähes, et Otto järelandmata.

„Tahan teid omale naiseks", vastas see niisugusel toonil, mis vasturääkimist ei kannata.

„Ah sellepärast te ei läbenudki vaikida?" hüüdis neiu, nagu oleks ta ammuotsitud tõe leidnud. „Sellepärast tõttasitegi sõbrale jutustama, et mind tema silmis võimatumaks teha?"

„Issand Jumal! Nõnda mõistate teie seda!" imestas Otto kõigest hingest.

„Mis siin veel mõista!" vastas neiu.

„See pole tõsi! See on eksitus!"

„Te isegi ei usu seda."

„Aga sel polnud Heinrichi kohta mingit tähendust."

„Tulge veel rääkima — muidugi oli."

„Ma kinnitan, et ei."

„Aga mina — jaa. Te olite tema pääle kade ja sellepärast rääkisite temale kõik enne mind, nõnda et ta mind ennast enam ei usaldanud, mind petiseks pidas."

„Ma olen nõutu . . . ma armastan teid."

„Aga mina teda. Laske lahti!"

„Ma saadan teid."

„Ei."

„Ma tahan."

„Mina mitte — teie teguviis on alatu."

„Ma palun!"

Neiu ei vastanud. Ta kiskus hoolimatult enda nooremehe käest lahti ja lipsas tänavale. Otto läks talle järele, nagu tahaks ta kaasa minna.

„Jääge mu'st maha!" sähvas Olga.

„Tahan teile tõendada, et te eksite."

„Ma ei taha midagi kuulda."

„Te peate."

Neiu läks ja noormees jäi hooviväravate ette nõutumalt seisma, saates minejat silmega, kuni see lähema tänavanurga taha kadus. Siis ärkas ta äkki nagu unest, pistis jooksma, jooksis tulejatele vastu, jooksis minejatest mööda, ikka edasi, et neidu mitte silmast kaotada. Inimesed jäid huvitatult seisatama, pöördusid ümber või vaatasid üle õla tagasi, aga vähe hoolis neist noormees, kes jooksis vilkuvate laternatega tipitud tänaval, nagu ajaks ta oma eluõnne varast taga.

Lõpp.